

POLITIEK LEVEN

Straathoek na demonstratie ca 1933.

Henk Bruintjes

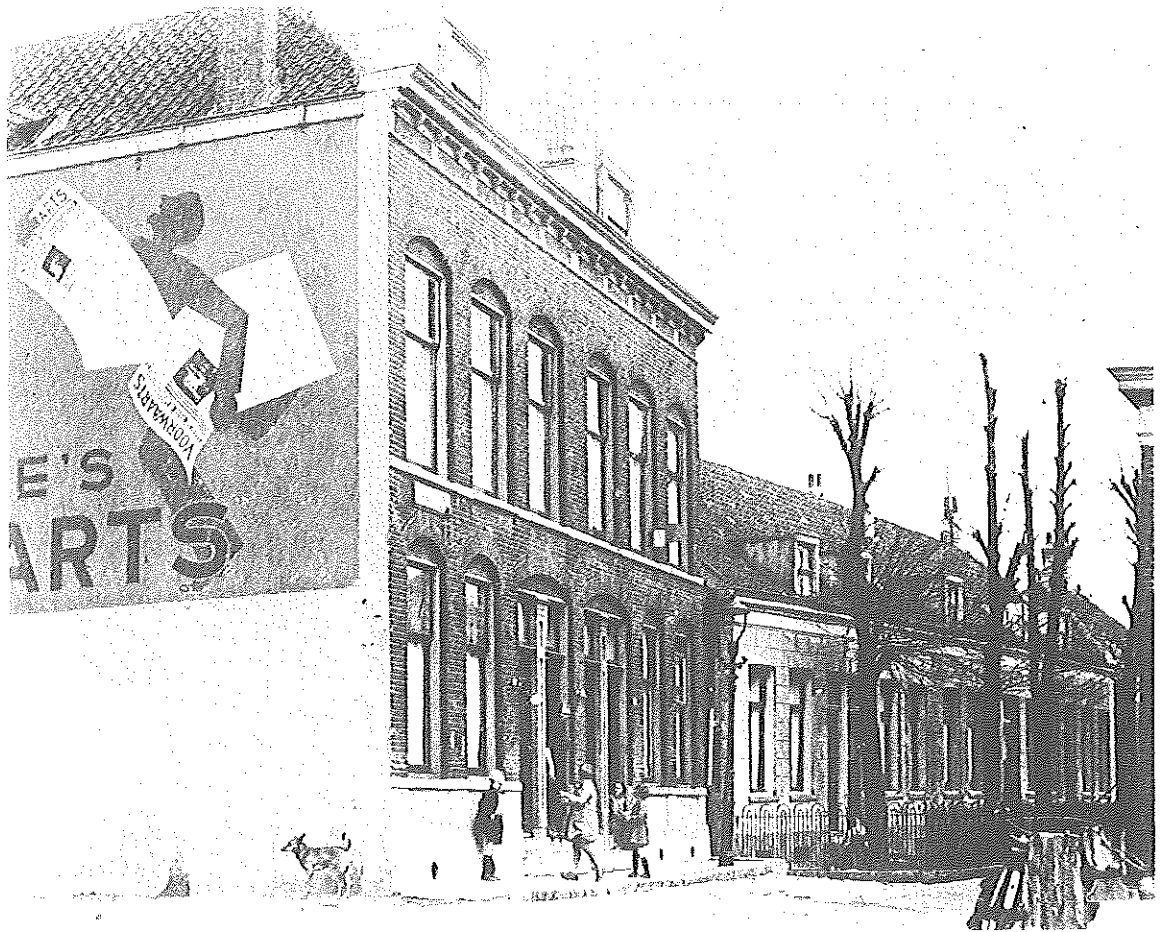
Het was een typiese stad: Rotterdam. Het was een mengelmoes van alles. Er was een groot verschil met Amsterdam. Rotterdam was feitelijk een soort aanslibbing van die eilanden en Amsterdam was een broeiplaats van jongens die wat wilden. Die gingen naar Amsterdam en die waren daar actief. Amsterdam was ook aktiever in alles, Amsterdam was meer internationaal. Ondanks z'n haven was Rotterdam een klein beetje boerig-achtig. Niet dat je zegt: boerig van een dorp, maar een beetje zeeuws, een beetje stug. En moeilijk te bereiken, dat is heden ten dage nog.

Rotterdam en Amsterdam verschilden in die tijd hemelsbreed van elkaar. Amsterdam was vanaf de middeleeuwen al een stad geweest, terwijl Rotterdam eigenlijk nog maar net het boerenstadium te boven was. Rond 1900 was een groot gedeelte van de rotterdamse bevolking rechtstreeks afkomstig van het zuid-hollandse platteland, Zeeland en Brabant. Het amsterdamse stadsproletariaat had toen al een geschiedenis van eeuwenlang verzet tegen het regentendom achter de rug. De amsterdamse arbeidersklasse was veel strijdbaar en klassebewuster. Nieuwe politieke bewegingen schoten er gemakkelijk wortel. Amsterdam was dan ook de politieke, sociale en kulturele keuken van het land. Rotterdam was een stuk achterlijker. De rotterdamse bevolking was passiever. Rotterdam was meer een werkstad.

SDAP-STAD

Daarbij was Rotterdam een typiese SDAP-stad. De SDAP had in de jaren dertig een ruime meerderheid in de gemeenteraad. Vanaf 1919 tot 1939 heeft de SDAP altijd trouw twee wethouders aan het gemeentebestuur geleverd. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1935 boekte zij haar grootste winst. De SDAP behaalde toen zo'n 40% van de stemmen en bezette 20 van de 45 raadszetels. Dat was 5 meer dan in 1931. De SDAP mocht toen als

beloning alle wethouders leveren voor het stadsbestuur. Die parlementaire triomftocht van de SDAP was begonnen met Hendrik Spiekman aan het begin van deze eeuw. Spiekman werd bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1901 onverwachts gekozen in distrikt 1. Hij was daarmee de eerste socialist die in de gemeenteraad van één van de drie grote steden werd gekozen. Daarnaast was Spiekman ook actief in de Rotterdamse Bestuurders Bond (RBB, oftewel de plaatselijke NVV-top). En hij had het Buro voor Arbeidsrecht opgericht, waar arbeiders die problemen op hun werk hadden, konden aankloppen. Spiekman was in die tijd mateloos populair onder de arbeiders, omdat hij allerlei wantoestanden ter sprake bracht in de raad. Zo had hij bv. een boekje opengedaan over de krottenellende in de rotterdamse binnenstad. Toen Spiekman stierf in 1917 werd hij dan ook door duizenden rotterdammers in een gigantiese demonstratie uitgeleide gedaan. Na de dood van Spiekman nam Arie Heykoop het vaandel over. In 1919 werd hij wethouder van volkshuisvesting. Toen de meerderheid van de raad tegen zijn zin in besloot om toch met de bouw van alkoofwoningen door te gaan, trad Heykoop af. De SDAP van Spiekman en de SDAP van de latere heren wethouders De Zeeuw en Brautigam (die notabene stoker was geweest) hadden weinig meer met elkaar te maken. De SDAP van de jaren dertig was in alle opzichten een gesettelde partij, alle strijdbaarheid van weleer was verdwenen. Ze voerden stipt het door Colijn gedikteerde bezuinigingsbeleid

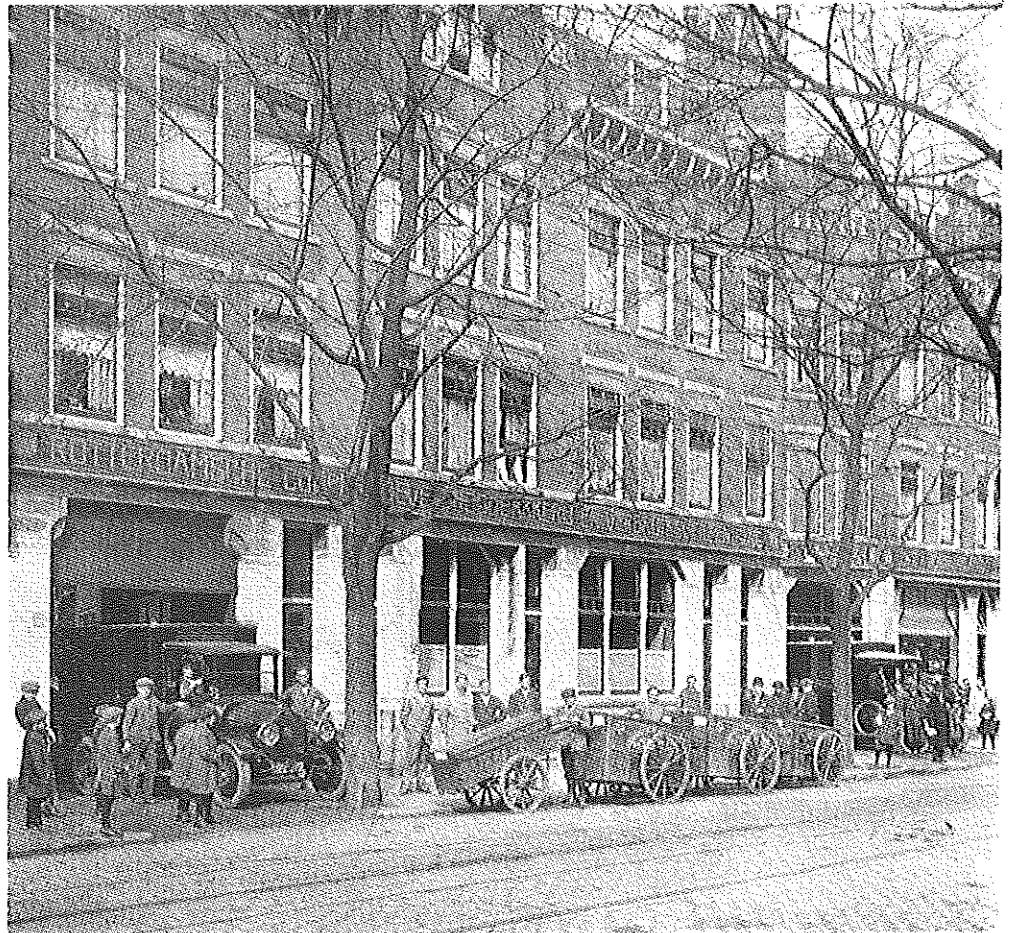
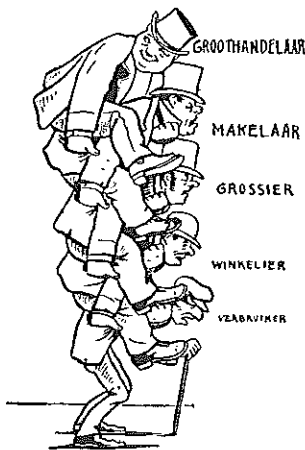
Varkenoordseweg ca 1920. "De Voorwaarts" was de rotterdamse krant van de SDAP.

uit. In 1932 waren de SDAP-wethouders nog uit protest tegen de salariskorting van het gemeentepersoneel afgetreden. In 1935 hadden ze daar niet de minste moeite meer mee. De lonen van het gemeentepersoneel werden in één klap met 5% gekort. De SDAP had nog wel de naam rood te zijn, maar dat was alleen om de arbeiders te paaien. De SDAP was een pure hervormingspartij geworden. Stapje voor stapje moesten er verbeteringen voor de arbeidende stand bereikt worden en dan vooral binnen het parlement en volgens de regeltjes van het overleg. Dit voorzichtige reformisme sloeg vooral aan bij een top-laag van arbeiders. Geschoolde arbeiders die niet meer alleen hun ketens te verliezen hadden, maar alweer net iets meer.

COÖPERATIES

In de tijd van Spiekman kwamen ook de coöperaties opzetten. Het vormen van coöperaties werd sterk gestimuleerd door de SDAP en de RBB. Coöperaties beheerden fabriekjes

en winkels en probeerden hun leden van goeie en goedkope spulletjes te voorzien. Coöperaties ontstonden vooral op het gebied van de levensmiddelenvoorziening. In het begin richtten arbeiders coöperaties op om te ontkomen aan de zogenaamde gedwongen winkelnering. Veel patroons hielden er in die tijd namelijk ook nog een winkeltje op na, waar hun personeel verplicht was, tegen natuurlijk veel te hoge prijzen, rotzooi aan te schaffen. Ferdinand Domela Nieuwenhuis heeft toen hij in het parlement zat een einde willen maken aan deze praktijken. In het begin werden coöperaties ook gezien als de kiem van een nieuwe maatschappij, als vorm van arbeiderszelfbestuur. Eind vorige eeuw, 1898, werd de coöperatieve bakkerij de Vooruitgang gesticht. Het initiatief hiervoor ging uit van de bakkersgezellenvereniging Streven naar Verbetering. De hulp werd ingeroepen van de RBB en de bekende sociaal-demokraat W.H.Vliegen zat in het eerste bestuur. Alleen arbeiders konden lid worden van de coöperatie. Het verhaal van de Vooruitgang is een soort successtory. In het begin telde de vereniging slechts een honderdtal leden en had ze een kleine bakkerij in de Doelstraat. In de jaren dertig was de Vooruitgang uitgegroeid tot een professioneel bedrijf met tegen de duizend man personeel en bezat ze drie grote bakkerijen, een melkfabriek en een honderdtal winkels verspreid over de hele stad. Het idealisme van het begin was verdwenen. De Vooruitgang werd gerund als een pure kapitalistische onderneming, waar de

"Rotterdamsche coöperatieve broodbakkerij en verbruiksvereniging Vooruitgang" op de Nieuwe Binnenweg.

winst voorop stond. In het begin hield de coöperatie er nog een fonds op na waarin een bepaald percentage van de winst werd gestort. Dat was het zogenaamde Fonds voor Algemene Arbeidersbelangen. Bij de bootwerkersstaking van 1900 stelde de Vooruitgang gedurende drie weken aan de gezinnen der stakers gratis brood ter beschikking. Aan de slachtoffers van de spoorwegstaking van 1903 werd f 338,- uitgekeerd, dat was het restant van het fonds. Al vrij snel ontstond er ruzie over de verdeling en de bestemming van de winst. De leden die vooral de RBB en de SDAP wilden steunen scheurden zich af en stichtten de Voorwaarts. Later zouden de beide coöperaties toch weer samengaan in de Centrale Bond van Nederlandse Coöperatieve Verbruiksvereniging. De Vooruitgang had de uiteindelijke overwinning behaald, het programma van de bond sprak zich ondubbelzinnig uit tegen ondersteuning van vak- of politieke belangen. De coöpe-

raties vervielen daarmee tot a-politieke instrumenten, alleen het konsumentenbelang bleef nog over. Anders lag het natuurlijk met de anarchistiese produktie-associaties en landbouwkolonies. Hier probeerde men wel het arbeiderszelfbestuur en daarmee een andere manier van leven te realiseren. Maar de invloed van deze pogingen bleven heel beperkt.

De SDAP was niet alleen gericht op belangenbehartiging, ze wilde de arbeidersklasse ook opvoeden, en mee laten genieten van kunst en cultuur. Dus naast de bonden en coöperaties bloeiden organisaties als de Arbeiders Jeugd Centrale, het Instituut voor Arbeiders Ontwikkeling, de geheelonthouding, de esperantisten en de Nederlandse Arbeiders Sportbond op. Al deze organisaties hadden vaak weer apart zangverenigingen, toneelgezelschappen, deklamatiegroepen en harmonieorkesten. Dichters als Roland Holst, Gorter, Van Collem, Adema van Scheltema en de gezusters Vos waren ongewoon populair. De arbeidersklasse had z'n eigen liederen, z'n eigen toneelstukken, z'n eigen feestdagen, kortom z'n eigen cultuur. En dat gold niet alleen voor de SDAP, maar voor de hele linkse beweging.

Kees

De SDAP van vroeger was meer een proletariëse partij, dat was nog geen partij van schoolmeesters wat het na de oorlog geworden is. Er waren wel schoolmeesters, maar het was meer een arbeiderspartij. De VARA en de Arbeiderspers zijn met kwartjes en dubbeltjes opgebouwd. Waar de arbeiders nog met kontributiekaartjes liepen van: "Heb je nog een kwartje voor de ondersteuning van de Voorwaarts". Later is het allemaal functioneel geworden, in de vorm van betaalde banen en hoge pieten-jongens. De SDAP was in de jaren dertig linkser dan dat ze nu is.

Er was toendertijd de gedachte van de coöperatie, dat was gangbaar. Je had verbintenissen tussen inkoopverenigingen en arbeiderscoöperaties. Die gedachte leefde. Dat vormde vanuit de SDAP een geslotenheid. De coöperatie De Vooruitgang was een arbeiderscoöperatie. Die verbondenheid vanuit die hoek en dat idee van: we gaan zelf een eigen maatschappij binnen de maatschappij opbouwen. De handelskamer is er later van geworden, toen is het verwaterd.

Jan van Leyden

Van die SDAP'ers moest ik helemaal niks hebben. Kort na de oorlog had je zogenaamd dat duo Schermerhorn en Drees. Die hebben heel hun leven en ver voor de oorlog altijd met een gebroken geweertje gelopen op hun revers. Toen de oorlog afgelopen was kreeg je hier die zogenaamde socialistiese regering van Schermerhorn en Drees en ze stuurden godverdomme ik weet niet hoeveel divisies gozers naar Indië om die kleine kinderen van de pot af te schieten. Diezelfde doktertje Drees met die Schermerhorn samen.

ONTMOETINGSPLAATSEN

Jan van Leyden

Je had hier op de Goudsesingel het Verkooplokaal. Dat had gediend als veiling, maar dat werd niet meer gebruikt en dat werd altijd goedkoop verhuurd voor één of andere manifestatie. De CPN huurde dat daar en dan kreeg je daar een vergadering. Gerrit van Burink of Paul de Groot kwam daar dan praten, nou dan werd je flink opgejuind daarzo. Meereke

Politie te paard kwam gewoon de zaal in. Je had toen daar zo'n groot verenigingsgebouw en daar was een grote poort, die was een beetje breed en daarachter had je zo'n grote zaal en daarachter kleintjes. Daar kwam de politie te paard binnengereden. Met de knuppel kreeg je op je donder allemaal. Dan dreven ze je op een hoop en nou, dan werd er gerausd hoor. Dat was het Verkooplokaal, daar werd altijd veel vergaderd. Mijn broer heeft er gesproken en Wijnkoop, Louis de Visser en Reuderink. Ik weet nog dat ik pas getrouwd was en een baby had. Ik ging dan met m'n ouwe kinderwagen helemaal vanuit de Beverstraat naar de stad lopen om een vergadering bij te wonen. Vroeger was dat allemaal anders, je ging altijd lopen. Eén uur heen en één uur terug. Hoe zat dat Verkooplokaal in elkaar?

Je kwam een grote poort binnen, ik geloof een poort met houten deuren maar die waren haast altijd open. Dan liep je rechtuit en dan had je een vrij grote zaal met een deur ernaast. Je had erachter twee kleine zaaltjes. Het heette de veilingzaal en de kleine zaal. In de veilingzaal had je zo'n galerij boven, daar gingen de oproerkraaiers altijd in en de oppositie. Dan stond beneden Louis de Visser of Wijnkoop te spreken en dan gingen de oproerkraaiers boven en die gooiden alle stoelen naar beneden. Het was ook wel een sport hoor. Ik was wel bang maar ik ging er altijd wel naar toe. Arend van Brugge

Je had hier het Verkooplokaal. Dat was in 1870 gebouwd op de Goudsesingel.

Waren er nog andere punten in de stad waar mensen elkaar ontmoetten?

Ja, het Noordplein op zaterdagavond. En in de Pannekoekstraat liepen ze te kolporteren, daar bij Bervoets. Ook op het Slagveld, bij het Rotterdams Nieuwblad, stonden altijd groepjes werkelozen te diskussiëren. Het was daarachter bij de Delftse Poort. Je had daar die lichtkrant en we stonden soms tot vier uur 's zondags te diskussiëren. Je stond erbij, je luisterde en je gooide ook wel eens een cent in het zakje. Op het Noordplein waren wel eens sprekers.

De AJC op het Noordplein in de jaren twintig.

Rood Rotterdam had ook zo z'n eigen plekken waar men elkaar trof, waar men vergaderde, actie voerde, kolporteerde en diskussierde. De bekendste plekken waren natuurlijk het Verkooplokaal en het Noordplein.

Het Verkooplokaal lag aan de Goudsesingel en bestond uit meerdere zalen die overdag als veiling werden gebruikt. Politieke partijen konden het afhuren voor hun bijeenkomsten. De prijzen waren schandalig hoog en varieerden van zo'n f75,- tot f100,- wat een heel bedrag was voor die tijd. Er was een grote zaal en kleine zaal, de zogenaamde veilingzaal. In de grote zaal konden, als de stoelen eruit waren gehaald, zo'n 3000 mensen staan. In de zaal stond een los podium op schragen. Deze grote holle ruimte met zijn kale muren, werd in de winter verwarmd door twee kachels, die in de verste verte niet berekend waren op hun taak. Dan was er ook nog de veilingzaal, met 200 zitplaatsen en achterin een balkon. In dat Verkooplokaal is heel wat vergaderd, vaak ontstonden er heftige debatten en raakten er verschillende groepen met elkaar slaags, dan vlogen de stoelen door de lucht en werd het podium afgebroken. Ook de politie verstoorde regelmatig de orde. Op haar bevel zijn heel wat vergaderingen ontbonden. Ook na afloop van een vergadering stond de politie alvast klaar om de mensen die door de poort naar buiten kwamen af te rammelen. Het Verkooplokaal was eigenlijk de enige zaal waar grote manifestaties gehouden konden worden. Andere zalen waren veel kleiner en vaak stukken duurder. In Libelle en Kunst en Wetenschappen aan de Schiedamsedijk en het Nutgebouw aan de Oppert werd ook wel vergaderd, maar meer door de burgerlijke partijen die de huur konden trekken. Ook werd er nog al eens een bioskoop afgehuurd, buiten de voorstellingen om. De Vrijdenkers hielden wel eens bijeenkomsten in de bioskoop Scala en de RSAP huurde op zondag altijd twee bioskopen af op de Hoogstraat voor kulturele ochtenden. Daarnaast konden de organisaties beschikken over talloze kleine zaaltjes, buurthuizen, achterzaaltjes van kroegen en keldertjes

in de volksbuurten. Bekend waren verder nog Odeon en Ons Huis in de Gouvernestraat en op de Linker Maasoever de Spil en de Harmonie. Ook hadden de organisaties zelf geschikte vergaderruimtes. De RSP en het NAS zaten in het PAS-gebouw aan de Maasstraat, waar ze scholing gaven en de CPH had haar hoofdkwartier opgeslagen in de Westerstraat. De AJC was zelfs zo groot en uitgebreid dat ze in elke wijk wel een eigen kluplokaaltje had.

Het politieke leven speelde zich in de jaren dertig niet alleen binnenshuis af, maar vooral buiten op de straat. Op het Noordplein kwamen iedere zaterdagavond duizenden mensen bij elkaar. Alles vertoonde zich daar: anti-militaristen, Vrijdenkers, de jeugdbeweging enz. De CPH kolporteerde er met de Tribune, de SDAP stond er met Vrijheid, Arbeid, Brood. Het was een soort politieke markt, iedereen die wat te zeggen had kon het daar kwijt. Het was een soort speakerscorner, net als in het Hyde Park in Londen. Vanaf groentekisten en handkarren spraken bekende persoonlijkheden zoals Gerrit van Burink en Louis de Visser tot de mensen. Ook anti-kommunisten zoals dominee Krop en mensen van het Leger des Heils verkondigden er hun evangelie. De zaterdagavonden op het Noordplein waren meer dan alleen maar "politieken", het was volksvermaak. Vaak gingen sprekers tegen elkaar in, kregen ze opmerkingen uit het publiek naar hun hoofd geslingerd of werden ze in het nauw gedreven door lastige vragen. Tot 10 uur mocht er vergaderd worden, daarna moest het afgelopen zijn. Als het rumoerig of onrustig was maakte de politie er al eerder een einde aan, dan werd iedereen zonder pardon het plein afgeslagen. Op zuid was er iets dergelijks aan de Rijnhaven. Voor de bijeenkomsten op het Noordplein was geen vergunning nodig. Een andere plaats waar de mensen spontaan bij elkaar kwamen was de lichtkrant van het Rotterdams Nieuwsblad aan het Slagveld. Honderden mensen verzamelden zich hier elke avond om te wachten op het laatste nieuws, wat dan gelijk van commentaar werd voorzien. Ook bij de andere krantengebouwen zoals de Voorwaarts aan de Slaak, verzamelden zich vaak mensen. De Voorwaarts plaatste bij verkiezingen altijd borden buiten met daarop de uitslag. Ook elke buurt had z'n plaatsen waar men elkaar trof. In Bospolder kwamen de mensen 's avonds in de Spanjaardstraat, en in Crooswijk op de Crooswijkseweg bij elkaar. In de zomer zat iedereen op straat, op het stoepje voor de deur. Politieke organisaties belegden 's zomers hun bijeenkomsten vaak in de open lucht, aan de Veemarkt

De oude Noordplein- historie.

Zaterdag 5 September was er op het Noordplein gesproken door de partijgenooten de Rooy, Reuderink, en ten laatste door pg. Velleman.

Tijdens de vergadering zei een agent van politie tegen Velleman, dat het 10 uur was en dus tijd om op te houden met spreken. Het was echter nog 7 minuten voor 10 en toen wij dat tegen dien bewust agent zeiden, werd hij kwaad, doch zeide niets.

Maar zie, nauwelijks was de vergadering echter afgelopen, en stonden de leden der C.J.B. nog wat na te praten en geld af te rekenen van de Jonge Arbeider, of daar kwamen de politieknuppels met 12 à 14 man sterk en sloegen ons met de gummiknuppels uit elkaar zonder zelfs voordien tot doorloopen te hebben aangemaand.

Tegen een meisje, een ongeveer 17-jarig lid der C.J.B., werd zelfs de sabel getrokken en zij dreigde tegen de straat te zullen worden geslagen als de leden der C.J.B. dit niet verhinderd hadden,

waarna de sabelheld haar met een flinken duw van zich afgooide.

En daar willen wij nu tegen opkomen, want als de A.J.C. daar had staan praten inplaats van de C.J.B., dan hadden zij zeer waarschijnlijk niet door de politierabauwen uit elkaar geslagen worden.

Tevens is het niet ondienstig er de aandacht op te vestigen, dat de R.S.P.-leiders er niet voor terugdeinzen de openluchtvergaderingen, met behulp van politiegeweld, uit elkaar te doen staan. Meerdere arbeiders waren er getuige van, dat door Bouwman aan één der R.S.P.-ers een boodschap werd gegeven om naar de politie te gaan en haar te verzoeken de vergadering der C.H.P. onmogelijk te maken, daar de sprekers der C.P.H. hem te spreken onmogelijk maakten. Mede door deze ophef door Bouwman was het, dat de politie de toehoorders der C.P.H.-vergadering met sabel en gummistok uit elkaar sloeg. Dat is R.S.P.-sche revolutionaire politiek!

Bericht uit "De Maasecho" september 1931.

of het Noordplein, het Afrikaanderplein en aan de Enk in Vreewijk. Op zaterdag werd er op drukke plaatsen in de stad altijd driftig gekolporteed met bladen als: de Fakkel, de Tribune, Vrijheid, Arbeid, Brood, de Wapens Neder en de Vrijdenker. In de Pannekoekstraat, op de Hoogstraat en op de Binnenweg liepen er altijd wel een paar.

Doordeweeks waren de stempellokalen het toneel van politieke agitatie. En dan waren er natuurlijk nog de demonstraties. De 1 mei-optochten en de vredesdemonstraties van de SDAP en de meer strijdbare demonstraties van werkelozen op de Coolsingel voor een extra uitkering, kolengeld enz. Deze spontane demonstraties, waarvoor geen vergunning was aangevraagd, werden bijna altijd uiteen gejaagd door de gewapende macht. Over de stad lag als het ware een netwerk van plaatsen waar men elkaar trof. Elke week was er wel wat te doen, een vergadering of een demonstratie en elke week kwamen er nieuwe kranten en brochures uit, die aan de man gebracht moesten worden. Er bestond toen wat je noemt: een bruisend politiek leven in Rotterdam.

Henk Bruintjes

Die arbeidersbeweging is altijd moeilijk geweest. Je moet het zo zien: als er nou een bijeenkomst was, met een goede spreker, dan werden de mensen meegezogen. Dan zeiden ze: "We moeten een groep vormen tegen het kolonialisme". En dan zat ik daar en dan kwamen ze langs en dan zeiden ze: "Ja Henk, jij kan wel sekretaris wezen". Dan knikte je maar weer en had je een bijeenkomst een week later bv. dan was er één voorzitter geworden en jij was sekretaris en dan zat je daar met z'n tweeën. Je betaalde bv. één gulden voor zo'n zaaltje en daar zat je om acht uur, maar er kwam geen kip. Je was helemaal naar zuid gegaan voor die beweging maar er kwam niemand want er was bv. iets anders, voetballen ofzo. Ze kwamen dan gewoon niet, ze waren het helemaal vergeten. Alleen op die vergadering de week daarvoor, hadden ze allemaal enthousiast de hand opgestoken.

Je leest wel eens dat een bepaalde groep wordt opgerold, dat is heel eenvoudig want het zijn maar een paar mensen. Die groep is dan helemaal plat, want dan zit er geen ziel meer in. Meestal zit er in een organisatie een kleine kern die actief is. Zo was het met ons ook, als je ergens zat dan ontmoette je die en die: dat was altijd kat in 't bakkie.

Ik ging wel eens kalken samen met mensen van andere partijen. Dat was niet altijd zo hoor. Je had toendertijd de OSP, je had de sociaal-demokratische groep en je had de kommunistische groep. En die kalkten in hoofdzaak. Maar het ging wel zo, dat als je daar bezig was, dan snoepte je niet de muren van elkaar af. Want je had allemaal stukken muur nodig om op te kalken. Toen was de Coolsingel opengebroken. Dat gedeelte waar nu het stadhuis is, dat was daar allemaal weggebroken. Dus daar had je muren waar je prachtig op kon kalken. Dat werd wel oogluikend door de politie toegestaan, want dat was toch ouwe rotzooi. We hebben toen die Lutherse kerk ook bekalkt en dat was kalk met carbid erin en dat kon je er niet afkrijgen. Toen hebben ze daar die stenen schoongemaakt, die hebben ze uitgeklopt, maar je kon nog lezen in die schone stenen wat er gestaan had.

Op een avond ben ik meegegaan met een groepje van de OSP en toen had je die nieuwe Hefbrug aan de Koningshaven. Daar hebben we met ontzaglijke letters opgezet: Stemt OSP. En die klapper ging dan open staan en als je dan op de Boompjes liep kon je lezen op wie je moest stemmen, zó groot was dat. Ja, dat deden we 's nachts, want toendertijd was het verkeer niet zo intensief. Diezelfde avond ben ik weer met de kommunisten meegegaan, tenminste die afdeling van Van Burink. Toen was ik op de Schiedamseweg bezig op die rijkelschool. Daar was ik schitterend op aan het zetten: Stemt Gerrit van Burink. Er stond er één achter me te kijken en die zegt: "Dat heb je heel netjes gedaan, ga jij maar mee". Ik kwam in de Witte de Withstraat terecht op de politiepost. Daar heb ik die avond moeten zitten. Die inspekteur vond het jammer van mij, want ik was zo'n nette jongen en om nou zulke dingen te gaan doen. Ik was nog nooit opgepakt en dat kreeg ik er allemaal bij. Ik werd weer vrijgelaten. Ik had, geloof ik, drie uur op de post gezeten. Emmers en alles waren in beslag genomen. Toen kwam ik buiten en toen zat één van de groep van Gerrit van Burink te wachten, die zei tegen me: "Ze zijn daar bij het Haagseveer aan het kalken". Dus wij met z'n allen weer naar het Haagseveer en daar was alles door elkaar aan het kalken: OSP'ers, sociaal-demokraten, kommunisten, ieder voor z'n eigen business.

GESCHIEDENIS

De rotterdamse arbeidersklasse van de jaren dertig had ook z'n geschiedenis, de hoofdmoot werd daarbij gevormd door de havenstakingen die om de zoveel tijd uitbraken, maar er zijn ook nog andere dingen gebeurd. We beginnen in de vorige eeuw.

JACOB DE VLETTER

In oktober 1868 brak er zowaar een opstand uit tegen het wettig gezag in Rotterdam. Leider tegen wil en dank van deze opstand was Jacob de Vletter. De Vletter voerde al

jaren aktie voor betere leefomstandigheden van de arme bevolking. Na zijn ontslag als onderwijzer begon hij een soort buro voor rechtshulp. Zijn politieke ideeën bracht hij onder de mensen door zogenaamde vliegende blaadjes. De Vletter was geen socialist maar een radikale demokraat en vriend van Multatuli. Zo vond hij ondermeer dat de gemeente badhuizen moest inrichten zodat de mensen zich tenminste eens behoorlijk konden wassen. Om zelf het goede voorbeeld te geven nam hij een duik in één van de rotterdamse singels. Hij werd gearresteerd wegens zwemmen in verboden water maar moest worden vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs. Dat was in 1868. In oktober van dat zelfde jaar organiseerde hij een protestvergadering voor marktkooplui die door de gemeente van hun standplaats waren verdreven. Belasting- en huurverhogingen in diezelfde maand verergerden de situatie voor het gewone volk en er heerste een opstandige stemming. Op 28 en 29 oktober trokken er demonstranten door de stad. De Vletter raakte toevallig in zo'n demonstratie verzeild en werd daarbij luid toegejuicht. Toen de politie hem wilde arresteren nam het volk hem in bescherming. De volgende dag trok een grote menigte 's avonds naar z'n huis. "Leve De Vletter" en "Weg met de politie" werd er geroepen. Na een toespraak van De Vletter, die geprobeerd had de mensen te kalmeren, trokken groepen de binnenstad in om er flink huis te houden. Het hoofdburo van politie werd bestormd en de dienders moesten zelfs naar het dak vluchtten. Tot diep in de nacht woedden er brandjes en duurden de straatgevechten. De volgende dag werden de huzaren, infanterie en artillerie opgetrommeld om de orde te herstellen. Door soldaten werd De Vletter uit zijn huis gehaald en naar het Huis van Bewaring gebracht. De rechters veroordeelden hem tot 10 jaar tuchthuisstraf wegens opruiing en medeplichtigheid aan het oproer.

FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS

In de tachtiger en negentiger jaren van de vorige eeuw speelde Domela Nieuwenhuis een grote rol in de socialistiese beweging. Veel arbeiders keken naar hem op als een soort verlosser. Er waren ook mensen, vooral de allerlaagsten en allerdomsten, die niets van hem moesten hebben. Hier in Rotterdam stonden de pauperbuurten rond de Schiedamsedijk en de Zandstraat pal achter Oranje. In menig huiskamertje hingen portretten van het vorstenhuis en koninginndag was de feestdag van het jaar. Daarbij bestond er natuurlijk een gloeiende haat tegen alles wat rood was en een man als Domela Nieuwenhuis, die een jaar gevangenisstraf had opgeknapt wegens majesteitsschennis was natuurlijk de duivel in eigen persoon. 31 Augustus 1887 werd Domela Nieuwenhuis vrijgelaten. Overall werd zijn vrijlating feestelijk gevierd, behalve in Rotterdam. Daar kwam het tot heftige anti-socialistiese rellen. Hierover schreef Domela Nieuwenhuis in zijn autobiografie van Christen tot Anarchist het volgende: "De ontvangst was te schitterend geweest, de bourgeoisie was er verslagen van. Er moest nodig een domper op gezet worden en dat geschiedde bij de ontvangst te Rotterdam in diezelfde week. Op woensdag 7 september zouden wij naar die stad gaan en reeds de avond tevoren hadden voor het gebouw dreigende scholingen plaats. Bij onze aankomst aan het station begon het lieve leven. Met moeite bereikten wij per rijtuig het lokaal, dat wil zeggen het ene rijtuig waarin ik zat met een paar leden van de Centrale Raad, want het tweede werd geheel vernield en de daarin zittende leden van de Centrale Raad eruit gesleurd. Nauwelijks waren wij in de rijk versierde zaal binnen of het bombardement begon. Geen ruit bleef er heel, de samengestroomde dronken massa, die vrij drinken had in de naast bijgelegen kroegen -wel een bewijs dat deze herrie van bovenaf was aangestookt- bedroeg duizenden. Eindelijk werd het gebouw bestormd, terwijl het gaslicht werd uitgedaan, zodat men niets of niemand kon onderscheiden. Had men mij toen te pakken gekregen, ik zou zonder twijfel vermoord zijn geworden, maar ik had mijn redding weten te danken aan de gevangenismaatregel dat hoofdhaar en baard weggenomen moesten worden. Daardoor was ik totaal onherkenbaar en met een pet op het hoofd liep ik door de razende menigte heen zonder dat iemand mij iets deed. Zo bereikten wij Schiedam en gingen vandaar huiswaarts.

In Rotterdam werden nu geregeld 's avonds plundertochten gehouden tegen de socialisten, zonder dat de politie er zich iets van aantrok en dit duurde zo lang tot onze partijgenoten verstandig genoeg waren om ook op diezelfde wijze huis te gaan houden in de bourgeoisie-wijken. Toen kwam de politie met behulp der mariniers er spoedig bij en de orde werd weldra hersteld."

PIETER JELLES TROELSTRA

Een andere bekende persoonlijkheid die Rotterdam in beroering zou brengen was Troelstra, de leider van de SDAP. Het was november 1918. De Wereldoorlog was beëindigd en

INTERNATIONALE ROODE HULP (I. R. H.)

Groote Openbare Vergaderingen VOOR SACCO EN VANZETTI!

Te UTRECHT

op Donderdag 18 Augustus a.s., 's avonds 8 uur,
in de Grootste Zaal van het N.V.-Huis, Oude Gracht b/d. Weesbrug.

Sprekers: G. MANNOURY (Hoogleraar a/d. Gem. Universiteit te Amsterdam,

Mr. S. DE JONG (Advocaat te Amsterdam.)

Entree 15 cent. Opening der zaal half acht

Te ALMELO

op Donderdag 18 Augustus a.s.,
in de Bioscoop „Favorite“, Grootste. te Almelo, 's av. 8 u.

Sprekers: G. J. SMITH en LOUIS DE VISSER.

Te APPINGEDAM

op Vrijdag 19 Augustus, 's avonds 8 uur,
in de Bioscoop „LUXOR“, ingang Wijkstraat te Appingedam

Entree 10 Cent.

Sprekers: Mr. S. DE JONG, (Adv. b/h Gerechtshof te A'dam)

L. VAN LAKERVELD, (Secr. Generale Raad I. R. H.)

ROTTERDAM.

De Rotterdamsche Afdelingen van C.P.H., Zaaier en I.R.H. roepen alle kameraden op ter Protestvergadering

op Vrijdag 19 Augustus, 's av. 8 uur, in het Verkooplokaal

TEGEN de moord op SACCO en VANZETTI.

TEGEN de mishandeling van LOUIS DE VISSER.

VOOR de eenheid van optreden van alle arbeiders.

Sprekers: L. DE VISSER en G. J. VAN MUNSTER

Oproep voor een vergadering voor de vrijlating van Sacco en Vanzetti uit "De Tribune".

en heeft zij haar lusten kunnen botvieren op het publiek.

De akties voor Sacco en Vanzetti waren een laatste hoogtepunt voor de anarchistiese beweging in Rotterdam. Na het verdwijnen van het comité liep ook de invloed van de anarchisten terug. Veel anarchisten trokken zich terug in hun eigen kleine kringetje of werden aanhanger van de Hegeliaan Börger, die kursussen in de filosofie gaf.

ARBEIDERS-CULTUUR

Je bent niet alleen arbeider omdat je ekonomies gezien behoort tot de klasse die zijn arbeidskracht moet verkopen om in leven te blijven, maar je moet je ook arbeider voelen. Dat heeft te maken met klassebewustzijn en arbeiderscultuur.

Kultuur was eigendom van de bourgeoisie en was alleen bestemd voor de kleine burgerlijke elite. Arbeiders werden er ver van gehouden en mochten blij zijn als ze konden lezen en schrijven. Het hoedenvolk bevredigde zichzelf met schilderkunst, muziek, architectuur en andere hoogstandjes van kunstzinnige uitingen. Kunst was status. Een prachtig geschilderd portret van de direktor boven z'n buro, een stuk klassieke muziek na het diner, een lyries gedicht bij kaarslicht of de gang naar de schouwburg met bontmantel en sieraden om andere burgers de loef af te steken. Kunst was ook beleving. Havenbaronnen, zoals de latere NSB'er Van Beuningen, hielden er imposante kunstkollekties op na. In de kultuurpaleizen zoals museum Boymans werd het kultureel erfgoed bewaard en bewaakt. Wat bleef er voor de arbeider over? Tijdens de crisis bleef dat beperkt tot het aanbieden van ontsnappingsmogelijkheden om uit de werkelijkheid van de dagelijkse ellende te vluchten. De mensen werden overspoeld met 3-stuiverromans en Hollywoodfilms. Deze surrogaat werd tegen betaling aangeboden en vond gretig aftrek. Werkelozen mochten zich vergapen aan de romantiese glamour van Greta Garbo, de kinderachtige vrolijkheid van Shirley Temple en de bruutheid van Erich von Stroheim. Kauwgomplaatjes van de sterren werden fanatiek verzameld om iets mee te snoepen van de filmdroomwereld. Tegen betaling konden de proletariërs wegdromen en Hollywoods filmmagnaten werden er steenrijk van. Zo gaat dat in een crisis, bioskopen, danszalen en theaters zitten vol. Met dat zelfde idee werd op Overmaas het Feyenoordstadion neergepoot door havenbaronnen en industriëlen. Arbeiders kunnen 's maandags beter over voetbal praten dan over steunverlaging.

Maar naast deze burgerlijke kultuur ontwikkelde de socialistiese arbeidersbeweging z'n eigen kultuur. Dè grote doorbraak daarin kwam ongetwijfeld met de Russiese Revo-

lutie in 1917. Er werd korte metten gemaakt met de door de adel en geestelijkheid bepaalde ideeën over kunst. Vaak letterlijk: standbeelden en kerken werden vernietigd, symbolen van de oude maatschappij werden omver gehaald. Als in een stroomversnelling ontwikkelde zich een totaal nieuwe kijk op kunst en cultuur. Kunst voor het volk, of liever nog kunst dóór het volk. Eindelijk was er de mogelijkheid om het in de praktijk toe te passen en die kans werd met beide handen aangegrepen. Kunstenaars en intellectuelen klauterden uit hun ivoren torens en trokken naar steden en dorpen om de revolutie uit te dragen. Met alle middelen werd geëxperimenteerd: fotografie, schilderkunst, film, zang, theater, gedichten, alles in dienst van één idee: het socialisme. Er werd in groepen en kollektieven gewerkt en de band met de massa werd nauw aangehaald. Zo reden er bv. treinen, prachtig beschilderd met revolutionaire afbeeldingen, waar in de wagons films werden vertoond en tentoonstellingen werden gehouden. Op die manier werd ook het geïsoleerde platteland betrokken bij de opbouw van het socialisme. Beeldende middelen waren vaak doorslaggevend omdat het grootste gedeelte van de russiese boeren niet lezen of schrijven kon. Alles was nieuw: vormgeving en inhoud. De burgerlijke cultuur werd in één klap onderuit gehaald.

Jammergenoeg duurde deze creatieve explosie maar kort. Stalin maakte er een einde aan. Het "socialistische realisme" werd de enige toegestane kunstvorm. Alleen afbeeldingen van arbeiders met spierballen en rode vlaggen waren politiek juist. De ontwikkeling in de Sovjet-Unie werd op de voet gevolgd in de rest van de wereld. De film "Pantserkruiser Potemkin", over de heldhaftige muiten op een russies oorlogsschip in 1905, draaide in de rotterdamse Wester Bioskoop op de Binnenweg. In Frankrijk en Duitsland werd de film verboden.

Ook Duitsland was erg bepalend voor de ontwikkeling van de proletariëse kunst in Nederland. In Duitsland werden tot 1933 de russiese ideeën overgenomen en op eigen wijze verder ontwikkeld. Met name de Kommunistische Partij Duitsland (KPD) ontwikkelde een brede kulturele beweging. Er waren een groot aantal kunstenaars aan de KPD verbonden, waaronder bv. John Heartfield. Hij werd bekend door z'n fotokollages en z'n werk voor de AIZ, de Arbeiter Illustrierten Zeitung. Een prachtig geïllustreerd blad met artikelen over de arbeidersstrijd, anti-fascisme, arbeiderssport, rubrieken voor vrouwen, kursussen voor arbeidersfotografen, informatie over het maken van fotokollages enz. De AIZ was enorm populair en werd dan ook veel meer verkocht dan het officiële KPD-orgaan: de "Rote Fahne". Verder was er natuurlijk de muziek van Hans Eisler en Ernst Busch, de toneelstukken van Bertold Brecht en de agitprop van Piscator.

Verkiezingskarren van de RSAP.

De agitprop (agitatie-propaganda) was een hele direkte manier van theater. Het waren groepen van acteurs die ter plekke, in de fabriek, tijdens bijeenkomsten of vanaf vrachtauto's korte en vaak heftige toneelstukjes speelden over verschillende onderwerpen bv. over de Sovjet-Unie, het kolonialisme of het fascisme. Dans, zang, toneel, spreekkoren en commentaar werden afgewisseld. De spelers droegen meestal uniforme kleding. De groepen hadden sprekende namen als: Das Rote Sprachrohr, Blaue Blusen, Die Trommler, Rote Raketen enz. Deze agitprop maakte vaak op arbeiders een enorme indruk en was ook weer uit de Sovjet-Unie afkomstig. Onder cultuur kan je niet alleen kunst verstaan. Het gaat ook om kleding, muziek, taal enz. Naast de officiële burgerlijke cultuur had altijd een volkskultuur be-

staan. Maar dat houdt niet automaties in dat die volkskultuur dan ook revolutionair of socialisties zou zijn. Met name de kerk heeft een vernietigende invloed gehad op de volkskultuur.

Onder andere Henriëtte Roland Holst en Herman Gorter verrichtten belangrijk werk wat betreft "de opvoeding van de massa's". Toch was het meer een poging kultuur over en voor arbeiders te maken, terwijl het tot die arbeiders zelf nauwelijks doordrong. De toon van de arbeiderskultuur in de jaren twintig was optimisties, vooral door het stempel dat erop gedrukt werd door de sociaal-demokratie door middel van het "Instituut voor Arbeidersontwikkeling", de VARA en de Arbeiders Jeugd Centrale. In de jaren dertig werd de toon minder hoogdravend en daardoor realistieser. Het opkomende fascisme en de crisis waren daar mede de oorzaak van. Er was een levendige arbeiderskultuur. Er bestond een overvloed aan bladen, kranten, boeken, brochures, af-fiesjes en pamfletten, kortom er bestond een linkse pers. Vaak in geheel nieuwe stijl en opmaak. Arbeiders namen zelf deel aan het uitdragen van hun ideeën. De CPH had de zogenaamde Arcors, arbeiders-correspondenten. Er werd gewerkt met fraai gekalkte leuzen, met muziek door muziekgroepen en zangkoren. Links probeerde zichzelf op te voeden en zich voor te bereiden op de nieuwe maatschappij waarin elk mens zich volledig zou kunnen ontplooiën. Arbeiders werden geschoold, deden kursussen, werden sexueel voorgelicht, leerden de socialistiese wereldtaal: Esperanto, werden gewaar-schuw tegen alcohol en werden aangezet om zelf te gaan schrijven, te dichten, te tekenen, te fotograferen, toneel te spelen of te filmen.

Politieke partijen en vakbonden zagen het belang in van de kulturele ontwikkeling van de arbeidersklasse. Dat was niet los te zien van de politieke ontwikkeling van het proletariaat.

Zondag 8 Januari 1933 is te Utrecht opgericht het

VERBOND VOOR REVOLUTIONARE ARBEIDERS-KUNST

Doel van het Verbond is, door samenbrenging van revolutionaire arbeiders en kunstenaars een combinatie te scheppen, waardoor het mogelijk wordt, revolutionaire kunstprodukten in zeer groote massa en tegen zoo gering mogelijken prijs (door uitschakeling van uitgeverij, boekhandel, risico's enz.) onder de oogen van het publiek te brengen.

De principieele grondslagen van het Verbond zijn de volgende:

„Onverbidde eisch van dit oogenblik: de revolutie.

Alle macht in handen van de arbeiders.

Afwijzing van elken vorm van parlementarisme en onderhandeling met de bezittende klasse als zijnde kontra-revolutionair.

Tegen elken oorlog tusschen naties.

Voor volkomen ontplooiingsmogelijkheid van elk individu.

Streven naar kunst als wapen in den bevrijdingsstrijd van klassen en rassen".

Staanste de oprichtingsvergadering traden een 20-tal schrijvers, publicisten en teekenaars tot het Verbond toe.

Korrespondentschappen van het Verbond zijn reeds gevestigd in de volgende plaatsen:

Rotterdam: Jo Groos, Beverstraat 76b; Amsterdam: Jacq. Erka, p.a. Nieuwe Leliestraat 50 III; Utrecht: Leo Hornstra, van Egmontkade 8; Den Haag: W. J. M. van Vliet, Elsstraat 5; Gorinchem: C. de Boon, Kortendijk 113; Arnhem: Jacq. Rees, Klarendalsche weg 409.

SOLDATEN-ADRESSEN

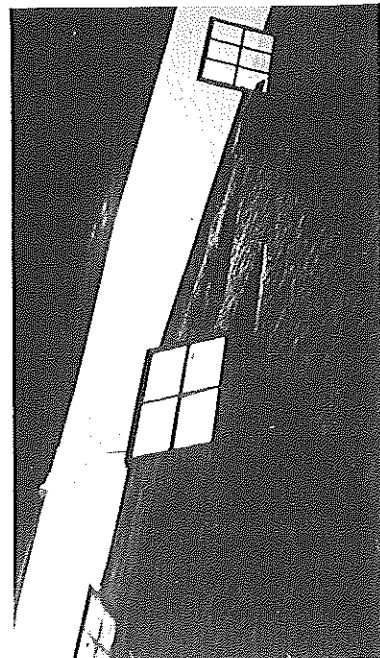
Wij moeten heel veel adressen van soldaten hebben. Hoe meer hoe liever. Ieder van U heeft wel in zijn omgeving iemand, die in militairen dienst is. Vraag hem namen en adressen, zoo juist mogelijk en zend ze ons.

P. G. BEENTJES
Soestdijkschekade 250 Den Haag

Advertentie uit "Bevrijding" februari 1933.

De CPH had z'n eigen kulturele organisatie de VVVC, de Vereniging Voor Volks Cultuur, later omgetoverd tot de VVSU, de Vrienden Van de Sovjet-Unie. De VVSU organiseerde kulturele ochtenden en landdagen waarbij de nadruk lag op de politiek in het socialistiese moederland. De VVSU heeft ook een grote rol gespeeld bij het stimuleren van de agitprop in Nederland. De agitprop deed zijn intrede in ons land begin jaren dertig. Het tournee van de duitse Blaue Blusen in mei 1932 was een grote inspiratiebron. De eerste nederlandse groepen waren: "Ontwaakt" en "De Roode Vogels". Deze agitpropgroepen kwamen uit de CPH-sfeer. Er werd gespeeld op verkiezingsbijeenkomsten, landdagen en zondagochtenden van de VVSU en bij andere gelegenheden. In Rotterdam was de agitpropgroep "Rosa Luxemburg" actief. Ze verzorgden optredens in de Maasstad, maar ook in Delft en Schiedam bij bijeenkomsten van o.a. de CJB, RVO, pioniersgroepen en CPH-vergaderingen in Colloseum op Zuid. Andere groepen waren o.a. "Rotterdam" en "Paradja". Paradja was de naam van één van de indonesiese leiders van de miterij op de Zeven Provinciën. De groep heeft z'n naam waarschijnlijk veranderd in: "De Muters". Ook de amsterdamse groep "Dynamo" trad regelmatig op in Rotterdam. Het agiterende karakter van de agitprop-scènes was zeer geschikt om mee naar buiten te treden. De kleine groepen met hun korte scènes en eenvoudige middelen konden op elk podiumpje en ook op straat of bij de stempelokalen uit de voeten. Ze stonden in direkt kontakt met de arbeiders. De agitprop was voornamelijk een zaak van strijdbare arbeiders, maar er kwamen ook intellektuelen aan te pas. In Rotterdam regisseerde Louis van Gasteren de kommunistiese agitprop en Paul Schuitema deed de decors.

In Rotterdam is ook een afdeling opgericht van de Vereniging van Arbeiders-fotografen, een CPH-organisatie. Vooral Paul Schuitema speelde daarin een grote rol. Door deze arbeidersfotografen (arfots) werd geprobeerd naast straatbeelden en bv. woonomstandigheden ook akties en demonstraties te fotograferen. De arfot Cohen werd tijdens de juli-rellen in Crooswijk in 1934 dan ook gearresteerd wegens het fotograferen van de politie. De arfots fotografeerden datgene, waar de beroepsfotograaf geen interesse in had of geen geld aan kon verdienen: namelijk leven en strijd van de arbeidersklasse. De arfots leverden foto's aan de Tribune en aan andere kommunistiese bladen. Ze hielden ook tentoonstellingen. In Rotterdam gebeurde dat in 1932 in het gebouw "Ons Huis" voor het eerst. Het waren foto's van nederlandse arfots, aangevuld met foto's van buitenlandse arbeidersfotografen en russiese foto's en affiesjes. Paul Schuitema en Piet Zwart hielden lezingen over de film en het affiesje in de Sovjet-Unie. Fotograferen was duur en daardoor niet weggelegd voor elke arbeider. Paul Schuitema bv. verdiende z'n geld met commerciële opdrachten van bedrijven.

Vier foto's van de arbeidersfotograaf Wally Elenbaas ca 1933.

Ook de RSP en het NAS hadden hun kulturele organisatie: "De Vereniging Voor Volksontwikkeling" (VVVO). De leden werd een programma geboden van film, muziek, dans, toneel, tentoonstellingen, excursies enz. In Rotterdam vonden deze zondagochtenden plaats in o.a. het City-theater. Soms ook in twee zalen tegelijk, omdat er grote belangstelling voor was.

De rotterdammer Jos Kop Jansen had de leiding van het spreekkoor van de Revolutionaire Jeugdbond, de jeugdorganisatie van het NAS. Hij publiceerde gedichten in het RSP-orgaan "De Baanbreker" en was werkzaam in de VVVO. Voor Jos Kop Jansen had Willem van der Kulk de leiding van het spreekkoor. Willem van der Kulk was bekend onder

de naam Willem van Iependaal, hij had zich genoemd naar de straat waar hij woonde. Oorspronkelijk kwam hij uit de vrijdenkersbeweging. Daar declameerde hij z'n gedichten en begeleidde zichzelf op z'n accordeon. Hij was fel anti-kerks en erg populair onder arbeiders.

Kees

De agitprop die uit Duitsland kwam sloeg in als een bom. Dat was iets heel anders dan die amateurtoneelvereniging die stukken van Heijermans speelde. Die Heijermans was een heel erg geziene figuur, zijn stuk: "Op hoop van zegen" en zijn boek Kamertjeszonde, waren heel erg populair onder de arbeiders toen. Dat was hun wereld. Dat waren de eerste kunstenaars die zich met arbeidersproblemen en toestanden bezighielden. Toen kwam de Sovjet-Unie met films en daar vonden de arbeiders ook iets terug van hun zelf. In Duitsland had je de Wandervogel en de Jonge Kommunisten die dan ook weer naar Nederland kwamen en discussies voerden. Op elke grote vergadering in Rotterdam trof je duitse arbeiders. Dat waren rijnschippers en zeelieden.

Agitpropgroep in een kommunistiese demonstratie ca 1933. De stoet trekt hier langs de rotterdamse diergaarde.

De agitprop kwam, er werd veel gedeklameerd, er verschenen hele goedkope gedichtenbundeltjes. In het weekend werden er altijd een aantal gedichten in de Tribune afgedrukt. Dan gaat het lopen, dan gaan de arbeiders een andere wereld ontdekken. Ze gebruikten dat als wapen. Ik heb Anton de Kom, dat was een surinamer, eens een keer een gedicht zien voordragen, dat vergeet je je leven niet meer. De Internationale zingen in het Verkooplokaal met 1300 arbeiders, werkelozen, dan trilde de vloer, dan trilde de lucht en dan ging je geladen naar buiten.

Mensen gingen op straat spelen. Ik heb zelf ook nog meegedaan. Een klupje mensen die

met hun muziekinstrumenten op straat gingen staan. De mensen hadden toen geen radio's dus muziek was iets heel anders dan nu. Mensen hadden geen grammofoonplaten, dus als er ergens op straat muziek gespeeld werd dan had je altijd een hele berg mensen om je heen. Je kon dus ook de Internationale spelen en je kon ook andere liedjes uit de arbeidersbeweging spelen. Terwijl je dan bezig was om voor je brood te zorgen, kon je toch nog op politiek terrein bezig zijn. Er werden dan anti-militaristische liederen gezongen door die groepjes.

Zongen jullie ook op partijbijeenkomsten?

Ja, er waren altijd muziekklepjes. Die agitpropgroepen waren goed georganiseerd, dat kwam heel sterk over. Wat er toen ook veel gedaan werd; we hadden hele grote deklamateurs die speelden een belangrijke rol op de vergaderingen. Er was altijd een deklamatie of een voordracht of zang door kunstenaars, die onder een andere naam optraden. Demonstraties toen, daar reden praalwagens in mee. Op 1 mei en op bv. de anti-vlootdemonstratie. In de demonstratie was meer agitatie, je had spreekkoren maar er werd ook gezongen. De arbeiders hadden meer liederen.

Er werd ook veel gewerkt met reclameborden die op handwagens werden aangebracht. Als er een demonstratie was, dan waren er altijd wel één of twee van die handkarren met grote borden. Er liepen er dikwijls meer mee. Spandoeken waren er wel, maar een spandoek was iets heel kostbaars. Want van linnen kon je ook kleren maken, dus spandoeken zag je niet zoveel.

Rinus Goedhart

Toen ik 17 was had ik zin in muziek. Ik had altijd al piano willen spelen, maar alles ging naar de kastelein. Ik ging toen naar de Arbeidersmuziekvereniging voor een kwartje per week. Dat betaalde ik van mijn zakcentjes toen. Ik leerde bugel spelen. In die muziekvereniging heb ik veel plezier beleefd aan die konserten. Toendertijd was Filipus Jordaan de dirigent. Het is door arbeiders opgezet. We waren tegen uniformen. We liepen allemaal in ons pakkie, zoals je erbij wilde lopen. Het was een harmonieorkest met koper en hout. We speelden stukken van Bizet, licht klassiek en strijdlieder en natuurlijk. Het was een muziekkorps van de SDAP. Wij gaven medewerking aan de "Stem des Volks". We speelden op 1 mei, vredesmarsen naar het Mastbos in Breda, in de Houthallen in Den Haag. Dan liep je de Internationale te blazen en dan kwam je in dat katholieke Breda en dan zag je de gordijntjes bewegen. Oh, dat was wat hoor, want toen zongen ze nog: "Al die rooie in een harington", toen wilden ze ons allemaal innemen. Je had vroeger het Instituut voor Arbeidersontwikkeling. We speelden in het Grand theater.

Toen Hitler nog niet aan het bewind was, gingen we met een raderboot naar slot Loevestein, naar Gorkum die kant heen of naar Hoek van Holland. Die schepen lagen hier aan de Oosterkade. Nou, dan gingen wij mee als orkest en dan speelden we allemaal duitse walsjes, polkaatjes en marsen. Dan zal je zeggen waar houdt dat verband mee? In de Eerste Wereldoorlog waren al die duitse dienstbodes hier naartoe getrokken vanwege de honger en ellende. Die hadden zich hier helemaal genesteld en die hadden hier een vereniging. Dat was de duitse zang- en turnvereniging. Die huurden met elkaar zo'n boot af en dan moesten wij als hoempa-orkest arbeid doen. Dat waren allemaal socialisten in hart en nieren, echte sociaal-demokraten. Het was zo sterk, als we dan aan boord die walsjes en polka's speelden en dan opeens de Internationale er tussen door bliezen af en toe, dan kreeg het hele orkest een rondje.

In de oorlog moesten we ons aansluiten bij de Rijkskultuurkamer. Toen hebben we gezegd: dat doen we niet. Dus het hele korps is opgeheven en het was weg. Ik nam mijn trompetje mee naar huis en de instrumenten die er nog waren, werden in de kast opgeborgen, in dat schooltje. Die moffen hebben die achterover gedrukt, dus die waren we kwijt. We repeteerden tegenover de Oranjeboombrouwerij, in dat kleine schooltje bij de politiepost, op zondagmorgen.

Henk Bruintjes

Ik woonde toen zelf in de Bajonetstraat, bij m'n ouders. De voorkamer hadden we gemoderniseerd. Dat had een vriend van mij gedaan en wij hadden het geschilderd. Arie Verbeek had de meubelen ontworpen, hij was binnenhuisarchitect. Die voorkamer was niet zo bar groot. Ik mocht die kamer gebruiken van mijn ouders. Arie was mijn beste vriend en ik heb er met hem over gesproken, wat we met die kamer konden doen. Toen heeft Harry Lemoen een paar glas-in-lood ruiten gemaakt, wat in die tijd hyper-modern was. Van de muren hadden we alle behang afgehaald en die hadden we helemaal glad gemaakt. We hebben matgrijs papier gekocht en dat heeft iemand voor ons behangen. We hebben de deuren bekleed met grote platen, die hebben we ook in een bepaalde kleur geverfd. Arie heeft toen een boekenkast gemaakt met daaraan een bank. Het was een erg

mooi ding. Arie heeft ook een tafel gemaakt met vier stoelen. Die stoelen waren niet zo goed. Hij had een te grote zitting gemaakt, dat stak zover over de poten, dat als je je eigen bewoog, dan viel je stoel om. Dat waren hyper-moderne stoelen. Er hingen grijze gordijnen. Die haalde ik bij Wout van Heusden, die had allerlei stoffen in dat winkeltje van hem. Ik had een schoorsteenstuk gezet, waar nadien die ets van gemaakt is met die punten. Het was één van de modernste kamers van Rotterdam.

In die voorkamer kwamen verschillende mensen: Roestam Effendi, Gerrit van Burink zat er dikwijls toendertijd en natuurlijk de Links Richten-leden. Jan van Weelden kwam weleens aanwaaien en Bertus Meijer kwam dikwijls. Als Geert van Oorschot binnenkwam, was het net of er een bom losbarstte, zo actief was hij.

Zaten uw ouders ook in die beweging?

Welnee, helemaal niet! M'n ouders waren erg christelijk en die vonden dat verschrikkelijk. Nou was mijn vader een typische man. M'n vader kwam eens binnen en toen zat Roestam Effendi daar. Dat was in de tijd van de Perhimpoenan Indonesia. Mijn vader ging op zo'n stoel zitten, zo'n lange stoel, en toen keek hij dat geval eens aan en toen zei hij ineens tegen hem: "En toch zal Satan nooit overwinnen!" Dus die Effendi zat net te kijken of hij water zag branden. Zo'n soort type was mijn vader.

THEATER OLYMPIADE DISTRICT ZUIDHOLLAND A T B H

Zaterdag 1 April, 8 uur, Verkooplokaal Rotterdam. Districts Olympiade. Het arbeiders-theater in de klassenstrijd. Optreden Agitprop. Troepen uit Leiden, Den Haag, Schiedam, Rotterdam.

MIS DAT NIET!!!

De „Bolsheboys” zijn

Op Zondag 6 September in de „Harmonie” Gaesbeekstraat
ter gelegenheid van de INTERN. JEUGD DAG

Proletarisch Variété programma.

Zang en muziek van
Bolsheboysensemble
kaarten à 15 cent.
aanvang 8 uur.

Advertenties uit "De Maasecho".

Ik heb ook nog een paar dingen gehad op de Twee Werelden tentoonstelling en ook die tentoonstelling Socialistische Kunst Heden. Ik heb toen later, o.a. met Masereel, gezamenlijk geëxposeerd in Moskou op een internationale tentoonstelling van grafiek. Ik ben daar toen niet zelf geweest, maar ik heb het opgestuurd. Het was toen nog lollig, want ik kreeg nadien een russiese brief en die heeft Sonja Prins, dat was een russin van geboorte, die brief vertaald en toen werd er gevraagd of ze die houtsnedes konden kopen. Maar geld kreeg je niet uit Rusland, je kon wel literatuur krijgen. Toen heb ik literatuur genomen. Ik denk: nou dan neem ik iets over architectuur en schilderkunst, beeldende kunst. Toen kreeg ik zo'n stapel boeken (wijst ongeveer één meter aan) helemaal slecht ingenaaid en die waren allemaal in het russies.

JEF LAST

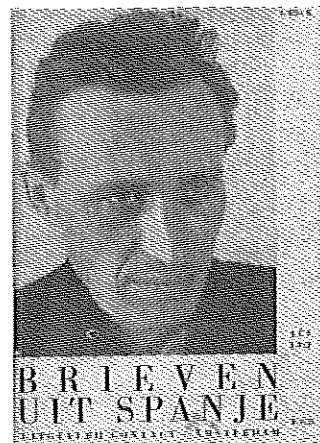
Tinus de Winter

Jef Last kwam uit de AJC. Hij was ambtenaar bij het NAS. Hij was niet verkozen, maar aangesteld. Daar was hij dikwijls zo ver zoek, dan was hij op stap met allerlei dingen. Hij zat toendertijd ook in dat filmwerk en dan was hij een paar weken zoek. Dan zag je hem niet op het kantoor van het NAS en die konden de dure centen van de arbeiders niet aan dat soort gasten uitgeven. Hij moest er toen uit. Hij was dan wel impulsief en emotioneel genoeg om dan weer een grote ruk te maken. Hij ging naar de kommunistiese partij.

Eén van de opvallendste figuren in politiek en vooral kultureel Rotterdam is ongetwijfeld Jef Last geweest. Last kwam oorspronkelijk uit de SDAP, maar werd in 1930 lid van de RSP en werkte op het kantoor van het NAS. Het was een emotionele en onrustige figuur die het niet lang op één plaats uithield. Misschien daarom z'n bijnaam "lastige Jef". Hij maakte gedichten en schreef proletarische romans. Na enige tijd bij het NAS gewerkt te hebben kwam hij daar in konflikt en stapte over naar de Communistiese Partij Holland. Daarvoor, in 1932, verbleef hij 9 maanden in de Sovjet-Unie en schreef in 1933 het boek "Het Stalen Fundament". Een oorverdovende lofzang op de Sovjet-Unie van Stalin. Hij zou zich later dan ook distancieren van dit boek. Jef Last was in die periode ook actief in het schrijverskollektief "Links

Richten". Z'n vertrouwen in het kommunisme van de CPH en van de Sovjet-Unie nam af na het verschijnen van het "Bruinboek". Dit boek werd door de kommunisten uitgegeven na de Rijksdagbrand in 1933. Naast uitstekende dingen tegen het fascisme bevatte het boek een gedeelte over de aanstichter van de brand: Marinus van der Lubbe. Marinus werd in het boek met de grond gelijk gemaakt en tot nazi-provokateur gebombardeerd. Ook tijdens z'n reizen door de Sovjet-Unie zag Last dingen die hem tegen de borst stuitte.

Op 18 juli 1936 brak in Spanje de burgeroorlog uit. Nog geen maand later vertrok Jef Last naar Spanje om tegen Franco te vechten. Hij was toen nog steeds lid van de CPH, maar z'n twijfels namen toe o.a. door wat hij meemaakte aan kommunistiese praktijken in Spanje. Dat was ook de kommunisten opgevallen en Last was niet langer veilig in Spanje. In 1938 bedankt hij als lid van de CPH en blijft partijloos. In Nederland wordt hij platgewalst door z'n vroegere kameraden en hij wordt door hen uitgemaakt voor verrader en deserteur. Kort voor de oorlog schrijft Last samen met Harry Wilde "Kruisgang der Jeugd". Daarin probeerde hij Marinus van der Lubbe van alle blaam te zuiveren.

Jef Last schreef in de loopgraven rond Madrid zijn "Brieven uit Spanje".

Henk Bruintjes

Jef was veel weg. Hij was ontzaglijk actief. En soms dook hij opeens weer op, of dan schreef hij weer, of dan telefoneerde hij weer. Hij zat in Rusland en hij stuurde ineens een telegram. Dat was met die inval in Mantsjoerije. Dat ging ongeveer zo: "Imperialistische oorlog begonnen - stop - Aanval van de japanezen in Mantsjoerije - stop - Organiseert cellen etc. -stop". Dat ding moest ik dan verschillende revolutionaire groepen gaan voorlezen. Dat telegram kwam bij mij terecht en ik zat net in de bioscoop met een meisje. Mijn broer heeft dat telegram ontvangen en hij schrok daar zo van, hij is direkt naar de bioscoop gekomen. Het was het WB-theater en daar had je tussen de film altijd pauze. In die pauze kon hij bij mij komen en toen bracht hij mij dat telegram. Want hij dacht dat meteen de wereld in mekaar stortte, zo schreef Jef dat.

Wat moest u dan precies doen?

Je moest zogenaamde cellen of kernen vormen om de arbeidersklasse in zekere zin te laten ontwaken, dat daar de imperialistische strijd begonnen was. Daar heeft Bertus Meijer dat gedicht over gemaakt, over Mantsjoerije en ik heb daar een houtsnede bij gemaakt. Daar hebben we een pamflet van gemaakt en dat hebben we verkocht. Dus dat was al een manier. Zelf ben ik naar een vergadering van de kommunistiese partij geweest en toen was daar Cees Frenay. Ik vroeg of ik dat ding voor mocht lezen en dat heb ik toen gedaan. Toen zei hij: "Wat zegt het voor ons? Het heeft totaal geen waarde voor ons. Wij weten dat allemaal wel en we weten al wat we moeten doen ook." Met andere woorden: we hebben die schrijvers niet nodig. Zo dachten ze erover.

Jef Last kwam uit Rusland terug. Hij was daar bij de Bond van Internationale Revolutionaire Schrijvers geweest. Hij vroeg toen aan mij om een avond te organiseren, zodat hij daar russiese literatuur kon brengen. Ik heb me toen in verbinding gesteld met de Bijenkorf. De Bijenkorf die voelde daar wel voor en de bibliotheekafdeling werd voor die avond geschikt gemaakt. Ik heb allerlei mensen aangeschreven, ook intellektuelen en alles. En zoals op een avond wel eens gebeurde, ze kwamen allemaal opdruven. Die zaal was helemaal vol. Toen kwam Jef naar voren en hij had een heel kozakkenuniform aan, met leren laarzen en zo'n muts. Het was gewoon een kozak die daar

stond. Dat had hij helemaal in Rusland gekocht en daarin ging hij staan spreken. Ik weet nog dat we samen een keer naar een vergadering gingen op Overmaas in de Harmonie en hij na afloop vroeg of hij bij ons thuis kon blijven slapen. Nou, dat was geen lolletje. We sliepen op matrassen van zeegras. Dus ik zei: "Jef, zou je dat nou wel doen?" "Ja", antwoordde hij vanonder zijn zeemanspet, "dan slaap ik ook eens in een proletarisch gezin". Affijn, hij is meegegaan maar ik heb hem bij ons thuis nooit meer gezien. Dat waren van die dingen die je met hem meemaakte. Het is niet mijn bedoeling om Jef te gaan zitten katten, maar het was zijn karakter. Hij wilde altijd proletarisch doen, maar dat was hij niet.

LINKS RICHTEN

In het novembernummer van 1930 van "De Nieuwe Weg" van de RSP plaatsten Jef Last, Freek van Leeuwen en Klaas Smelik een oproep om te komen tot de oprichting van een bond van arbeiders en schrijvers met de naam "Links Richten". De bedoeling van de bond was de produktie en de verspreiding van proletarische literatuur in de vorm van maandelijks of veertiendaagse brochures. Het eerste en voorlopig enige produkt was het anti-koloniale toneelstuk "Hollands Welvaren". Het toneelstuk kwam nauwelijks uit de verf.

Voorjaar 1931 namen Bertus Meijer en Freek van Leeuwen in Rotterdam het initiatief tot de oprichting van de "proletarische bond van arbeiders en schrijvers Links Richten". In de bond zaten RSP'ers, CPH'ers, anarchisten en raden-kommunisten. De roterdamsche bond had een meer proletarisch karakter dan de amsterdamsche bond van o.a. Jef Last. Het eerste produkt was een pamflet naar aanleiding van de huurstaking in de Tuinderstraat 1931. Daar komen ze in konflikt met de CPH, die de huurstaking kontroleerde. Cees Frenay verbiedt de kolportage met het Links Richten-pamflet omdat het de eenheid van de huurstakers in gevaar zou brengen. Wel worden 3 tot 4.000 pamfletten verkocht en Links Richten is in één klap bekend onder de roterdamsche arbeiders. Ze gaan door met het uitgeven van pamfletten, sommigen voorzien van houtsnedes van Henk Bruintjes. Er treden nog meer mensen toe, waar onder o.a. Willem van Iependaal, Geert van Oorschoot en anderen uit de vrijdenkersbeweging en de sociaal-demokratiese hoek. Dan worden er ook enkele dichtbundels uitgegeven zoals: "Gevangenis" van Geert van Oorschoot, "Verzet", "Uitverkoop" door Freek van Leeuwen en "Zóo zingt Twente" naar aanleiding van de Twentse textielstaking.

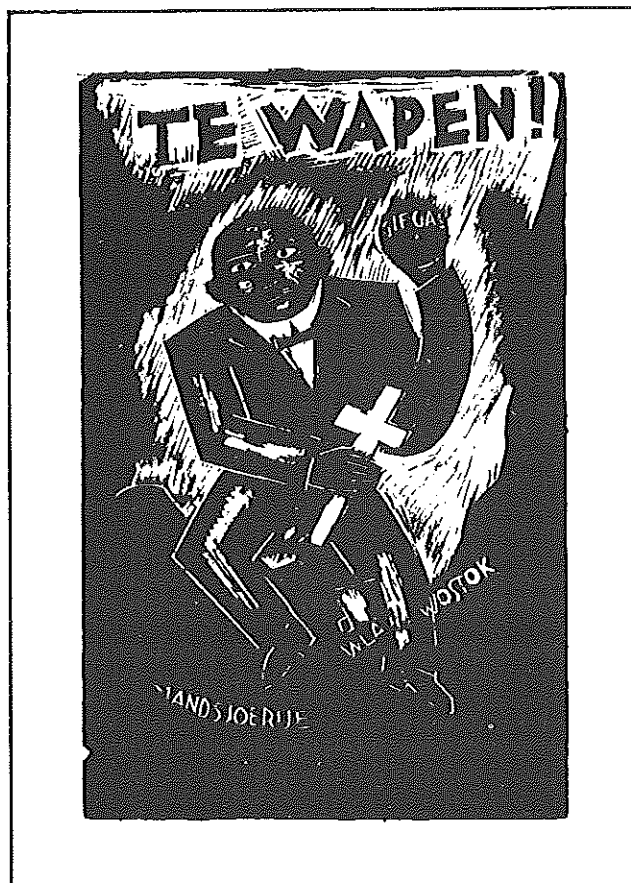
Inmiddels had de CPH z'n oog laten vallen op de schrijversbond. Een groep van CPH'ers werd Links Richten ingestuurd om tegenwicht te geven tegen met name Geert van Oorschoot. Geert van Oorschoot trad uit Links Richten omdat de schrijversbond zich aansloot bij de "Internationale Vereniging van Revolutionaire Schrijvers". Een organisatie onder supervisie van de Komintern. Al eerder was Jos Kop Jansen vertrokken vanwege CPH-invloeden. De CPH slokte Links Richten op en stelde de bond onder de partijdiscipline. Links Richten werd naar Amsterdam verhuisd, er kwam een landelijk, in Amsterdam gecentraliseerde organisatie met een hoofdbestuur en een dagelijks bestuur. Links Richten werd een tijdschrift en organiseerde ook tentoonstellingen. Maar van het spontane karakter en de oorspronkelijke activiteiten zoals direkte ondersteuning van arbeidersstrijd door middel van pamfletten was geen sprake meer. Links Richten werd geregeerd door amsterdamsche apparatsjiki en zwenkte mee met de zich wijzigende partijlijn. Ook Jef Last speelde daarin een grote rol. Er zijn 12 nummers verschenen van Links Richten als maandblad. Er was over het algemeen weinig belangstelling voor. De CPH stopte met Links Richten en probeerde het opnieuw met "Links Front". Daarvan kwamen slechts 5 nummers uit tussen januari en augustus 1934. Daarna hield het voorgoed op. Van het min of meer spontane arbeidersinitiatief was niets meer over dan een gemengd partijblad in dienst van de partijpolitiek van de CPH.

Henk Bruintjes

Jef Last heeft in Amsterdam aan verschillende mensen gevraagd, dat waren dan jonge schrijvers, om een nummer te maken en dat moest heten: Hollands Welvaren. Dat was een manier van doen, voor zo'n nummer schreven verschillende schrijvers een stuk. Dat hele Hollands Welvaren is een flop geworden, maar uit dat geval is door Freek van Leeuwen, Bertus Meijer en onder supervisie van Jef Last Links Richten opgericht. Nou hadden ze hun eerste vergadering, en ik had met Bertus in het schildersbedrijf gewerkt, en Bertus die dacht aan ons. Hij heeft Wout van Heusden en mij gevraagd of we erbij wilden zijn. We zijn op die avond geweest en toen is dan dat Links Richten opgericht. Er moest een sekretaris wezen en een penningmeester. Geld was er toch niet, dus een penningmeester hoefde niet zo erg. Maar een sekretaris moest er wezen, want er moest natuurlijk van alles aangeschreven worden. Ze hebben mij toen tot sekretaris

gebombardeerd. Ik heb dat gedaan en ik had in die tijd tamelijk veel kontakten via Paul Schuitema en de leraren van de kunstakademie. Je had Jongerts, schrijvers en bv. Joris Ivens. Die zat in de Lijnbaanstraat en daar had hij een studiootje. We hebben met Links Richten gekolporteed op de bijeenkomsten in Odeon en het Verkooplokaal. Links Richten maakte dan gedichten. Dat was een pamflet, daar werd aan de ene kant een gedicht gezet en aan de andere kant maakte ik een houtsnede. Die werden verkocht voor één of twee cent. Daar ging je mee kolporteren en daar verzette je aardig veel van. Dat van die één of twee cent hadden we expres gedaan, want als je aan iemand iets gééft, gooit hij het weg. Maar als je hem één of twee cent laat betalen dan douwt hij het in zijn zak. Nadien is Geert van Oorschot en nog een stel jongere sociaal-demokraten erbij gekomen. Zo is dat Links Richten feitelijk een beetje op de been gezet. Geert van Oorschot kon van mr. Joris in 't Veld honderd gulden krijgen als wij een nummertje voor hem uitgaven. Geert was dienstweigeraar geweest en in die cel had hij gedichten gemaakt. Affijn, we hebben die centen daar gehaald en toen hadden we honderd gulden. Wij ermee naar een drukkertje. We hebben dat nummertje gemaakt en dat heette: "Gevangenis" van Geert van Oorschot. Ik heb daarvoor een fotomontage gemaakt. Geert heeft zelf de kolportage op zich genomen. Die Geert was een ontzaglijke aanwinst, hij kon kolporteren als de beste, hij zette een hoop boeken weg en zo meer. Hij zat in al die jongerenverenigingen, de Goede Tempeliers, de AJC en overal zat hij in. Daar kon hij al die nummers wegzetten. Wij hebben van dat ding van Geert twee drukken gehad meen ik. In hoofdzaak heeft hij die zelf weggezet. Wij kregen daardoor het geld terug om een nieuwe bundel te maken. Wij hebben toen een nieuwe bundel gemaakt en dat was: "Uitverkoop" van Freek van Leeuwen. Daar heb ik ook weer een fotomontage op gemaakt. Dat boekje van Geert kostte 20 cent en dat boekje van Freek kostte 15 of 20 cent.

Jef Last wist overal geld vandaan te halen. Dat was één van de belangrijkste dingen, want we hadden geen geld. Alles wat gedaan werd voor Links Richten, werd nooit betaald. We hebben één keer alleen gehad dat Freek van Leeuwen naar de Twentse textielstaking moest. Toen moesten we daarvoor zo'n beetje kostgeld te pakken zien te krijgen. Nou, wat we bij elkaar gebracht hadden was niet veel, maar Freek had niet veel nodig, want hij was heel erg sober. Hij is daar bij één of andere partijgenoot zolang

"Links Richten"-pamflet tegen de japanse inval in Mantsjoerije. Henk Bruintjes maakte de houtsnede en Bertus Meijer schreef het gedicht.

te wapen! !

hoort!

de kanonnen donderen
de mitrailleur blaften
de propellers zoomen
het woord:

moord!

oorlog china-japan
inval japanes in
mandsjerije.

ziell
ziell

als een groltske lichtreclame
aan bloedige lucht
het mese tekst:

sjanghai!

nieuwe provocaties
japan schendt de verdragen

gevee conferent

frankrijk

engeland

italia

amerika

eenzij oegemat...

japan ontkent oorlogstoestand.

bommen op sjanghai

kiangwan geraffie

kiangwan bereverd
lijtpel in vlammen
duttenden dooden.

internationale concessie
bedraegd!

linie schepen —

kruisers —

hollandsche torpedojäger „van

galen" zoekt ter hulp

im-per-i-a-lis-me.

kapitaalbelangen veilig gesteld.

china — japan

bloed en goed.

gevee conferent.

japan ontkent oorlogstoestand.

gevee — gevee

vrede — vrede.

ontwappeningsoorstel linsboff

al-ge-stemd.

vrede?

sjanghai — bloed

lijtpel — vuur.

kiangwan — pijn

neutraliteit?

engeland-holland-amerika

wepentransporten naar japan

boycott?

leugen!
bedrog!
masker van de moloch!

B-O-E

uitgerustische troepen concen-

treeren zich langs den ooster-

spoorweg.

imperialisten steunen emigra-

ten-actie.

gevoepende oerovollen:

individueel

transchekheid

worden

voor-be-reid.

hoort!

hoort!

hoort!

arbeiders!

arbeiders van japan en china.

arbeiders!

arbeiders van heel de wereld:

het

gevaar

dreigt!

het vaderland roept

te

wa-

pen!!

het socialisme!

ons aller vaderland

soviet ruzland

roept!

Arbeiders-Schrijvers collectief
„LINKS- RICHTER“

geweest en hij heeft daar gewerkt.

Toen was er die huurstaking in de Tuinderstraat hier, toen zijn we daar ook met die pamfletten gekomen, die hebben we daar ook verkocht. We zijn toen in gedruis gekomen met de Communistiese Partij Holland onder Cees Frenay. Die vent met die baard, hij is later bij de NSB geweest. Hij dacht dat wij hun werk onmogelijk wilde maken, maar omdat Freek en Bertus Meijer konden vertellen dat ze weleens gedichten in de Tribune publiceerden, werden we geloofd. We mochten die avond nog kolporteren, verder niet. Verder moest alles onder de Communistiese Partij.

Dat Links Richten is aardig uitgegroeid. In Rotterdam ging het best, we hadden hier tamelijk goed contact. Maar dat Links Richten was in wezen teveel idealisties. Wij wilden maken dat in Links Richten arbeiders, intellektuelen, architecten, beeldende kunstenaars allemaal bij elkaar gebracht werden in één groep. Een beetje op russiese leest geschoeid, een beetje à la Lunatscharski en Piscator in Berlijn. Die deed dat ook met zijn toneelopvoeringen. Wij zijn toen gekomen aan een agitprop-gedicht en dat moest ook op het toneel opgevoerd worden. Er zijn er een paar in Den Haag opgevoerd. In Den Haag kregen we contact met Elise Menagé Challa, dat was de vrouw van Van Gasteren. Die was ook erg actief om de spullen allemaal weg te zetten. Ze zong erbij, dat was een zangeres. Ze zong daar wat strijdliederen als er zo'n vergadering was. Er kwam toen een zekere Adolf op en daarom werkten we ook samen met anti-fascistische groepen en maakten we anti-fascistische tentoonstellingen. We kregen toen in Amsterdam dat Wereldkongres tegen de Oorlog. Daar zou Barbusse komen, maar hij mocht niet de grens over. Ook een stel russiese schrijvers mochten niet komen. Maar bv. Nico Rost en zo meer, die waren er wel. Barbusse had daar nog een boekje voor geschreven: "J'accuse", ik beschuldig. We kregen een zeker contact met Barbusse, Eekman zat in Parijs en die was weer een kennis van Barbusse. Door Jef kregen we daar een verbinding mee. In Duitsland had je de Links-Kurve, in Parijs had je de Association Des Ecrivains et Des Artistes Revolutionnaires, geloof ik. Daar kreeg Links Richten dan contact mee.

Het werd in zekere zin met lede ogen aangezien door de Communistiese Partij Amstel 85. Ze hebben die groep waar Bertus Schmidt, Jan van Weelden, Ida Prins, Sonja Prins inzaten gestuurd om Links Richten te infiltreren. Ze hebben geprobeerd van Links Richten een mantelorganisatie te maken van de CPH. Zij zijn erbij gekomen en toen zijn Geert van Oorschoot en die sociaal-demokraten uitgetreden. Daar is op gevolgd dat Links Richten als maandblad moest verschijnen. Dat maandblad heeft 12 afleveringen gehad. Ik ben tot de zesde kolporteur geweest, de kolportage had ik op me genomen. Die kolportage is wel aardig, maar je moet het niet doen als je met kunstenaars en schrijvers te maken hebt. Als er nou bv. een nieuw nummer uitkwam, dan kreeg die er bv. tien en die kreeg er twintig. Net zoveel ze nodig hadden. Ik zei dan: "Joh, neem er maar een paar mee". En dan wist niemand meer waar die nummers naar toe gegaan waren. Ik kwam dan om mijn centen, want de drukker moest betaald worden, en dan hadden ze het niet. Als je dan de afrekening moest doen voor de kolportage, dan stond je er erg beroerd voor. Ik heb dat toen ook tegen Gerard Vanter gezegd en toen ben ik ermee genokt. Ik had er alleen maar slapeloze nachten van, van die centen. Heleen Ankersmit heeft dat nummer verder afgemaakt. Toen Links Richten op de pot was, hebben we nog een paar anti-fascistische tentoonstellingen gehad bij dokter Proost in de Gouverne-straat.

U zei dat Links Richten mislukt was omdat het te idealisties was?

Toen Links Richten net opgezet was in Rotterdam was dat voor Bertus Meijer en mij het Links Richten. We zaten het meest tussen de arbeiders. Toen het naar Amsterdam gegaan is, is het feitelijk een Links Richten geworden van schrijvers die al naam hadden. Die schreven daar hun stukjes ook in. Maar hier in Rotterdam, was het zo dat werkelozen die hun hart moesten luchten, die schreven dan gedichtjes of iets dergelijks en die plaatsten wij dan in Links Richten. Je had dan Lou Tiemanen dan kan je zeggen, zo'n gedicht dat hij maakte stelde literair niet zoveel voor...

Paul Whiteman speelt Hi-Ha-Hi-Hoe, maar de arbeider kreunt van armoe. Mevrouw, een hoedje van velours, Jongheer een gouden pen, Pa een nieuwe Citroën. Maar de arbeiders mijne Heren, die kunnen krepere.

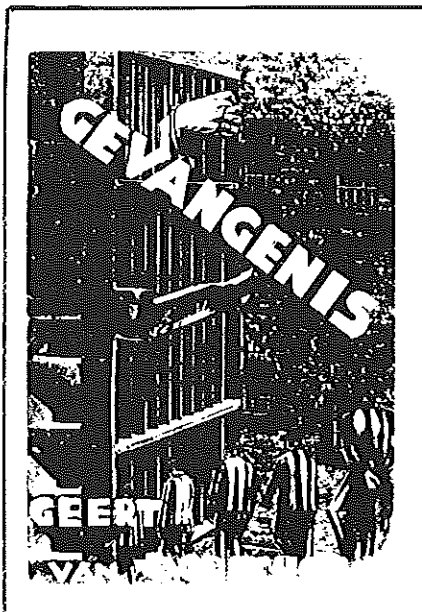
Dat was dan zo'n ding, dat kon je verkopen, dat lazen ze. Een gedicht van Du Perron, dat lazen ze niet, die arbeiders. Dat interesseerde ze niet. Maar als er één op hun manier sprak, dan vonden ze dat geweldig. Dat idealisme zat hierin, dat wij de kunstenaars en intellektuelen met de arbeiders samen wilden doen. Dat kwam ook nog uit in dat nummer van Links Richten, waar Paul Schuitema die twee handen gebruikt heeft. De hand van de intellektueel, die de hand van de arbeider bestuurd. Dat was feitelijk

het ideaal. Maar het was te idealistisch, te ver gegrepen.

Er is een keer een geval geweest, toen kwam er een gedicht bij onze redactie binnen en dat was zogenaamd van een arbeidersschrijver. Wij vonden het wel goed, ja. Bij ons was het zo: als het algemeen van arbeiders was, dan vonden wij het al gauw goed. Maar Freek van Leeuwen was ertegen. Die vond er een luchtje aan zitten. Nadien bleek ook dat het een gedicht was van Marsman uit Amsterdam. Wij hadden het al gepubliceerd. Toen schreef hij: "Kijk, iedereen kan een proletarisch gedicht in elkaar draaien". Denkt u dat het daarom is mislukt of door de infiltratie van de CPH?

Wat die kolportage betreft is het mislukt omdat die CPH dat gedaan heeft. Amsterdam is mislukt door de CPH. De kommunisten wilden van Links Richten helemaal niks weten. Ze hebben wel geprobeerd het over te nemen, dat kwam door Amsterdam. Bertus Schmidt, Jan van Weelden, Ida en Sonja Prins moesten lid worden van Links Richten en die hebben toen Links Richten kapot gemaakt. Want toen is dat konflikt gekomen met Geert van Oorschot. Dat ging erom of we lid zouden worden van die bond van revolutionaire schrijvers. Toen is Geert eruit gestapt met wat sociaal-demokraten, wat we erg jammer vonden. Want Rotterdam was wel actief, Rotterdam was goed. Toen heeft men alles overgeplaatst naar Amsterdam, naar Vanter, Goedhart en Maurits Dekker. Die gingen in het bestuur zitten. Dat had Jef Last ook in zekere zin doorgezet. Gerard Vanter werd voorzitter. Als ik het zo bekeek, voelde hij voor dat hele Links Richten niks. Die hele troep interesseerde hem helemaal niet, in feite. Daarom is het ook na 12 nummers opgehouden: er was geen geld meer. Die dingen werden niet verkocht, joh. Je kreeg werkelijk geen contact.

De bundel "Werkeloosheid" is nooit uitgekomen omdat toendertijd die splitsing geweest is. Het werd toen een maandblad en er kwamen geen boekjes meer uit. We hadden hier in Rotterdam het geluk, dat we een Geert van Oorschot hadden. Hij had allerlei kontakten. En als jij hier zat, dan ging jij niet eerder de deur uit of Geert had een nummertje aan je verkocht. Hij is ook de eerste geweest die eruit stapte toen de CPH binnenkwam. Geert wilde dat niet onderschrijven. Hij wilde hebben dat Links Richten in zekere zin algemeen links zou blijven en niet het stempel kreeg van de CPH. Jef Last is toen begonnen uit Moskou te schrijven, dat we bij de Bond van Internationale Revolutionaire Schrijvers moesten. Daar is toen over gestemd en toen heeft de meerderheid gestemd voor aansluiting bij die bond. Geert van Oorschot was daar helemaal tegen, hij wilde dat niet.

De voorkanten van drie "Links Richten"-bundels. De voorkanten werden gemaakt door Henk Bruintjes.

Had die bond iets te maken met de Komintern?

Ja, die bond had z'n programma. Het moest zo en zo wezen, het moest kommunistisch wezen. In wezen dikteerde Moskou, daar kwam het feitelijk op neer.

Wat vond u er zelf van?

Bertus en ik hadden feitelijk op dat terrein niet zo'n mening. Wij waren er voor om dat Links Richten te behouden. Bertus zag natuurlijk, omdat hij schrijver was, meer

mogelijkheden in een maandnummer dan in die pamfletten.

Hoe reageerden de mensen op de pamfletten van Links Richten?

Dat lazen ze. Ze begrepen alleen de dichtvorm niet, want het was een soort nieuwe dichtvorm: agitprop. Dat moest eigenlijk op het toneel opgedragen worden, met zo'n spreekkoor. Zoals ze dat weleens in Berlijn deden met Piscator.

Lette u op dingen die uit Duitsland of de Sovjet-Unie kwamen?

Ja nou! Onder Lunatscharski was het ontzaglijk voortvarend in Rusland. Want die tijd van die -ismes was zo geweldig modern, daar kunnen ze nu helemaal niet tegenop.

ABONNEE OP LINKS RICHTEN

is niet alleen het betalen van enkele dubbeltjes en het daarvoor maandelijks ontvangen van een bundeltje proza en verzen.

ABONNEE OP LINKS RICHTEN

is het ondersteunen van:

- de strijd op het revolutionair geestelijk front.
- de strijd tegen bourgeois en burgerlijk kunstbegrip.
- de strijd tegen bourgeois en burgerlike kunstbeperking.

ABONNEE OP LINKS RICHTEN

bevordert:

- de kunst in dienst van de klassestrijd.
- de kunst in dienst van de massa.

ABONNEE OP LINKS RICHTEN

het massa tijdschrift: NU!

Advertentie uit het eerste nummer van "Links Richten".

Kees

Tentijde van de huurstaking in de Tuinderstraat hebben leden van Links Richten een pamflet uitgedeeld. Jullie hebben dat tegen gehouden, waarom?

Die CPH bestond voornamelijk uit de onderste lagen van de arbeiders, wat we toen noemden: lompenproletariërs. Die stonden argwanend tegenover intellektuelen. Die gedichten van Links Richten, dat was nou niet iets wat ze dagelijks meemaakten. Ze waren dus argwanend toen die mensen van Links Richten met hun pamflet kwamen kolporteren. Afhouden heet dat. Ik kan me nog precies herinneren, ik was in die Tuinderstraat bezig. Het was de bedoeling om een aktiecentrum op te bouwen in zo'n lokaaltje daar. Toen kwamen die lui van Links Richten die straat in en die gingen kolporteren, die schreeuwden, die prezen hun pamflet aan. Wij kenden een aantal van die mensen en dat was niet in overleg gegaan, dat kolporteren. Als er wat gebeurde, dan wilde de partij daar de hand in hebben, die wilde daar controle over hebben. En als er dan akties komen buiten de partij om, dan kan dat botsen, dat kan verkeerd uitpakken. We waren overrompeld, we wisten van niks. Het was niet slecht wat ze deden, maar ze hadden eerst moeten overleggen. Dat hebben zij, als zijnde gevoelsmensen, zich heel sterk aangetrokken. Vandaar ook dat het tot nu toe heeft geleefd, die geschiedenis. Het is geboekstaafd in de literatuur. Eigenlijk waren een groot deel van de partijleden wel verheugd dat intellektuelen zich met een huurstaking gingen bemoeien. Alleen de manier waarop, dat is belangrijk. Je kan het beste voor hebben met iets, maar als je het verkeerd aanpakt kan het in zijn tegendeel omslaan, naar onze mening. Zij waren beledigd en dat is weer typies iets van intellektuelen, zich beledigd voelen. In wezen was het goed dat mensen die niks met de huurstaking te maken hadden zich ermee gingen bemoeien, dat probeerden te ondersteunen.

RODE JEUGD

Veel jongeren rolden vanzelf in de linkse beweging door hun aktiviteit in de jeugdbeweging. Het was vooral in de jaren twintig dat die jeugdbeweging bloeide. Veel jongeren waren onder de indruk van de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog. Zoiets mocht nooit meer gebeuren. Onder de jongeren heerste een pacifistische stemming:

"Nooit meer oorlog". Anti-militaristische jongeren weigerden zich op te laten leiden tot moordenaar en lieten zich ophalen door de marechaussee. Een even diepe indruk liet de Oktober-revolutie na. Veel politieke organisaties radikaliseerden snel door de gebeurtenissen in Rusland en Duitsland. Een andere maatschappij leek binnen handbereik. Veel jongeren trokken partij voor de jonge sovjet-republiek (al dan niet met kritiek op de bolsjewistische partij-diktatuur) en schoten te hulp toen in 1921 de

hongersnood in het Wolgagebied was uitgebroken. Voor 1920 waren er natuurlijk ook al jongerengroepen geweest die zich roerden bv. de Jongelieden Geheel Onthouders Bond, dat waren jongens van de blauwe knoop, die vooral het drankmisbruik stevig aan wilden pakken. Een andere organisatie was de Zaaier. Dit waren sociaal-demokratiese jongeren die zich gedurende de oorlog steeds verder naar links ontwikkelden en forse kritiek leverden op de ouderen in de SDAP, die in 1914 voor de mobilisatiekredieten hadden gestemd en daarmee de godsvrede hadden gesloten met de bourgeoisie. Maar in de jaren twintig begon het pas echt goed. Door kortere werktijden ontstond er meer vrije tijd. Hogere lonen, ook voor jongeren, maakten het mogelijk om lid te worden van een organisatie, kontributie te betalen en deel te nemen aan Pinksterkampen, trektochten enz.

Veel jongeren organiseerden zichzelf. Gemeenschappelijke afkeer van het kapitalisme en militarisme vormden de basis. Ook hadden de jongeren niet veel op met het burgerlijke kultuurtje, of althans datgene wat de arbeiders voorgeschoteld kregen. De Hollywoodfilm, de keukenmeidenromannetjes, de jazz en de sport konden alleen maar walging opwekken. Er werd ook vaak fel van leer getrokken tegen de ouderen in de beweging, die volgens de jongeren sporen van ingeslapenheid en verburgerlijking vertoonden.

De jongeren wilden zichzelf opvoeden en omvormen tot nieuwe mensen. Er werd geprobeerd een eigen kultuur en een eigen sfeer te scheppen. De jongeren trokken de natuur in, het kamperen raakte in zwang, bij kampvuren werd er gezongen en voorgedragen. Er werd gewandeld en gefietst. Ook de kleding speelde een belangrijke rol. Er werd veel manchester gedragen. Er werd een eigen mode gecreëerd, waarbij vooral degelijkheid en eenvoud als maatstaven golden.

Linkse organisaties als de SDAP en de CPH zagen dit alles met lede ogen aan. Ze dreigden hun greep op de jeugd te verliezen. De SDAP ging over tot het opzetten van een eigen, niet politieke, jongerenorganisatie: de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC). De CPH op haar beurt probeerde de al bestaande Zaaier naar zich toe te trekken. Ook het NAS, de RSP en de OSP namen ieder het initiatief tot eigen jongerenorganisaties. Zelfs de katholieken vonden dat ze niet achter konden blijven en richtten in de jaren dertig een imitatie AJC op, de Graal voor meisjes.

De jeugdorganisaties van politieke partijen waren meestal in naam zelfstandig, maar de politieke lijn werd vaak van a tot z door de moederorganisatie bepaald. Tegen deze bedilzucht kwamen de jongeren regelmatig in opstand. Daarbij kwam dat de jongeren vaak op veel radikalere en linksere standpunten uitkwamen. De jeugd bezorgde de ouderen heel wat hoofdbrekens.

Heel wat losser ging het er aan toe in de vrije- en anarchistiese beweging. Hier hadden de jongeren geen last van bevoogding en partijdiscipline. Er bestonden tal van groepen zonder vastomlijnde organisatie. Bekende bladen waren de Moker en de Branding.

ARBEIDERS JEUGD-CENTRALE

De AJC was de grootste en belangrijkste organisatie in de jeugdbeweging. Ze werd in 1920, na een lange tijd van voorbereiding, opgericht, met flinke subsidies van het NVV en de SDAP. Ze sloot zich onmiddellijk aan bij de Socialistiese Jeugd Internationale, dat was de tegenhanger van Kommunistiese Jeugd Internationale, die verbonden was met de Derde Internationale. De bedoeling van de AJC was er voor te zorgen dat de jeugd niet naar het kamp van het kommunisme, dus de Zaaier, zou overlopen, maar op het rechte SDAP-pad zou blijven. Politiek binnen de AJC was taboe. Politiek was voorbehouden aan de SDAP. De AJC was vooral een kultuurbeweging. Het socialisme werd vooral opgevat als het streven naar een nieuwe mens. Hendrik de Man had daar een boek over geschreven: Het Socialisme als Cultuurbeweging. Het verscheen in het duits en het werd door zijn volgeling Koos Vorrink in het nederlands vertaald. Koos Vorrink was vanaf 1921 bezoldigd bestuurder van de AJC. Vorrink was dé jeugdleider uit die tijd en ieder AJC-lid keek vol bewondering naar hem op.

In de AJC ging het vooral om het bijbrengen van een aantal deugden zoals: trouw, kameraadschap, gemeenschapszin en solidariteit. Voor veel dingen stond de duitse jeugdbeweging en dan met name de Wandervögel, model. De AJC trok ten strijde tegen de banaliteit en de wansmaak, tegen het roken en drinken, het nietsdoen en rondhangen in kroegen en dancings, de Hollywoodfilms en de kompetitiesporten. Deze kruistocht tegen alles wat slecht was weerhield veel jongeren ervan om lid te worden van de AJC. Ze vonden de AJC puriteins.

De AJC probeerde, wat ze noemde, een nieuwe kultuur naar voren te schuiven. De AJC'-

ers trokken de natuur in. Jaarlijks was er met Pinksteren een groot kampement op de Paasheuvel, het eigen kampeerterein van de AJC in Vierhouten. De AJC'ers ontvluchtten de drukte van de stad om tot rust te komen in de natuur en te genieten van al het moois. In Rotterdam was het Noordplein het vertrekpunt voor lange, zondagse wandelingen naar Heyplaat. Onder begeleiding van mandolines werden er dan liedjes gezongen. Ook werden er fietstochtjes gemaakt naar Gouda en als de SDAP ergens een meeting hield dan was de AJC ook present. Ook aan de kleding kon men de AJC'ers herkennen. Manchester broeken en jasjes, lange capes, open hemden, dirndl-jurken en sandalen, ziedaar het AJC-uniform.

Het was natuurlijk niet echt een nieuwe cultuur die de AJC aan te bieden had. Eigenlijk werd er teruggegrepen op het verleden. Er bestond een verheerlijking van de oude dorpsgemeenschap tegenover de industrialisatie en het massale, onpersoonlijke karakter van de grote steden. De AJC keerde terug tot moedertje natuur. De natuur werd zelfs gemystificeerd en aanbeden. In winter en zomer werd het zonnewende-feest gevierd. Er werden nachtwandelingen gemaakt, bij kampvuren werden oude germaanse heldensagen opgedist, er werden fakkeloptochten gehouden en gedanst rond de mei-boom. Gevoel voor symboliek was niet vreemd aan de AJC.

De AJC vormde een gesloten organisatie, voor AJC'ers een soort toevluchtsoord. De AJC was in feite een elitaire organisatie. De AJC'er voelde zich uitverkoren en verheven boven de fabrieksjeugd. Maar niet alleen daarom was de AJC elitair. De contributies waren hoog. Drie dagen Paasheuvel kwam op f 12,- en voor het manchester-tenuue moest maandenlang gespaard worden. De AJC'ers werden ook nogal eens uitgescholden als ze zich op straat vertoonden: "AJC'ers zijn chagrijnen en hebben koppen als konijnen".

Een groep AJCers op "het heen en weer-bootje" over de Maas.

Ook binnen de AJC ontstond langzamerhand oppositie tegen de koers van Vorrink die de AJC buiten de politiek wilde houden. Jef Last was één van de woordvoerders van die oppositie. De kritiek richtte zich o.a. op Vorrink's binding met het Nationaal Crisis Comité en op het feit dat de AJC wel geld uittrok voor het laten opknappen van de Paasheuvel door jonge werkelozen, maar geen geld overhad voor de ondersteuning van de Twentse textielstaking. Maar het ging nog veel verder. Binnen de AJC groeide een stroming die kritiek had op het reformisme van de SDAP. Bovendien gingen steeds meer leden sympatiek tegenover de Sovjet-Unie staan, waar immers geen werkeloosheid heerste. In Rotterdam trad een hele groep uit om de Socialistiese Arbeiders Jeugd (SAJ) te vormen, met als blad "Stormtij". Ook leden van de JGOB sloten zich aan bij

de SAJ. Toen in 1932 de linkse oppositie uit de SDAP gesmeten werd en de OSP vormde, maakte Vorrink ook een einde aan het, volgens hem, "kommunisties gebroed" in z'n eigen organisatie. In Rotterdam werden 21 leden geroyeerd wegens het geven van tegenleiding. In 1932 werd door de geroyeerden en andere ontevredenen de Socialistiese Jeugd Vereniging (SJV) gesticht, die zich wel verbonden voelde met OSP, maar toch haar zelfstandigheid bewaarde. De SJV gaf het blad: "De Rode Jeugd" uit. De SJV wilde het kulturele element van de AJC met de strijdbaarheid van de kommunistiese jeugd verbinden. In 1935 smold de SJV samen met de Revolutionaire Jeugd Bond van het NAS. Dit werd het Revolutionair Socialisties Jeugd Verbond. Lang heeft dit niet stand gehouden. De ex-AJC'ers lieten zich niet in het keurslijf van een leninistiese voorhoede persen. Theo van Driesten en andere RSAP-sympatisanten trokken weg en vormden de Leninistiese Jeugd Garde.

COMMUNISTIESE JEUGD BOND

Door oorlog en revolutie was de Zaaier naar links gezwenkt. In 1920 werd een kongres gehouden waar besloten werd de naam te veranderen in Communistiese Jeugd Bond (CJB) en zich aan te sluiten bij de Kommunistiese Jeugd Internationale. De CJB werd nu officieel de jongerenorganisatie van de CPH en elke keer dat de CPH van koers veranderde, veranderde de CJB mee. De CJB had natuurlijk ook een blad, dat was "De Jonge Communist". In de jaren twintig trok de CJB veel nieuwe leden aan uit de JGOB en het NAS. Ook bekeerde sociaal-anarchisten sloten zich bij de bond aan. In die tijd was de CJB vooral een propaganda-organisatie. Toen vanaf 1928 de CPH de strijd tegen het sociaal-fascisme centraal ging stellen, werd van de CJB verlangd dat ze zichzelf veranderde van een propagandaclub in een strijdorganisatie. Vanaf 1928 was de nieuwe lijn: "naar de massa" en de CJB moest zich zien te verankeren onder de fabrieksjeugd. De naam van het blad veranderde dan ook in: "De Jonge Arbeider". Er werden Jonge Werkelozen Strijd Comittees opgezet die zich hard maakten voor jeugduitkeringen. De CJB verzornde allerlei speciale uitgaven voor jongeren, een jeugduitgave van de RVO, stempelkranten, zoals hier in Rotterdam "De Jonge Werkeloze", een rekrutenkrant genaamd "De Big", soldatenkranten, bedrijfskranten en schoolkranten. De CJB organiseerde in de crisisjaren zo'n 60 jeugdstakingen. Ook bij scholierenstakingen was de CJB actief. De CJB trok vooral de allerarmste jongeren, de fabrieksjeugd aan.

DE NIEUWE GARDE

Wij zijn de opgeschoten jongens uit de kranten
Wij zijn de schrik der nette burgerij
de wereld doemde ons tot lanterfantien
en arbeid liet voor ons geen plaatsje vrij

Wij werden dalvers bij de piramenten
of baliekluivers op de hooge brug.
Wij bedelden bij onzen vaar om centen
en 't biertje liet een wrangen smaak terug.

Wij werden uitgestooten door het leven,
ons plaatsje was het hoekje van de straat.
Men heeft ons als oud ijzer afgeschreven
wij telden slechts als ballast voor den staat.

Men dacht dat wij den hoogen roep niet hoorden
die ver uit Rusland tot ons overklonk.
Men dacht ons door verving te vermoorden
in het moeras dat naar verrotting stonk.

Maar wij zijn opgestaan, wij willen vechten.
Het leven koortst nog door ons jonge bloed.
Wij zijn nog niet de oud-geworden knechten,
voor 't slavenjuk is onze rug te goed.

Wij zijn de opgeschoten jongens uit de bladen.
Wij zullen straks de stootbrigades zijn;
dan rukken wij de keien uit de kaden,
dan mookren wij de oude orde klein.

Dan komt de tijd van daden, niet van praten,
dan hijschen wij de roode vaan in top
dan bouwen wij, de jongens van de straten,
in Lenin's naam de nieuwe wereld op.

Een gedicht van Jef Last.

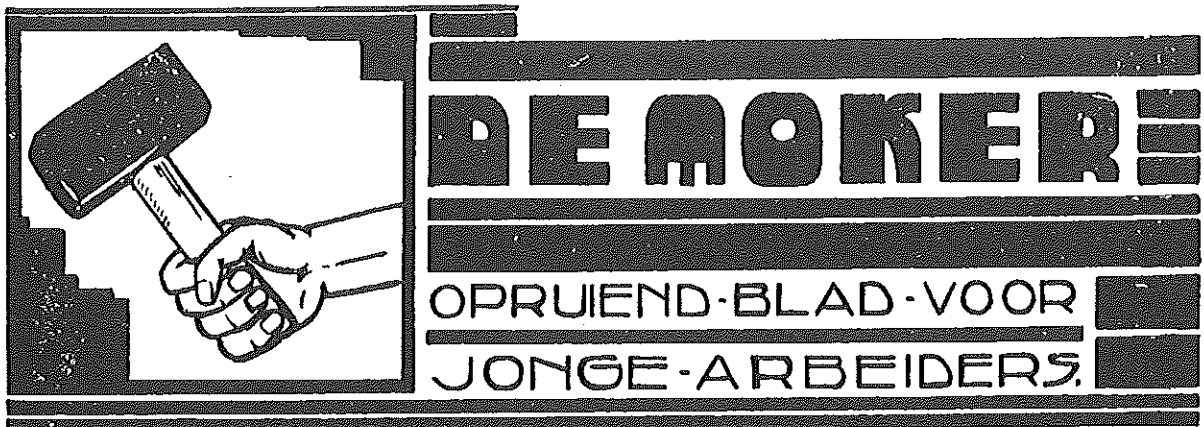
Die jeugd had niet veel op met de zwijmelarij van de AJC. In 1935 werd de lijn van strijd van onderop vanzelfsprekend ook door de CJB losgelaten. Het eenheidsfront eiste van de CJB een bredere opzet. De eisen voor het lidmaatschap werden minder hoog gesteld. Niet langer hoefde ieder lid het totale programma van de Komintern te onderschrijven. Ook de kultuur kreeg nu een plaatsje in het organisatieleven. In 1936 verdween de CJB van het toneel om plaats te maken voor ontspanningsclubs. Overall in het land ontstonden dansclubs met namen als: Tempo, Fit, Raak en Triana. De politiek leek volledig zoek. In 1938 gingen deze clubs samen in de Nederlandse Jeugd Federatie (NJF). De CPN-leiding greep in en verschillende jeugdleiders werden vervangen. De NJF, die ook weer nauw met de CPN samenwerkte, was een succes. Binnen de kortste keren waren er zo'n 3.000 leden, terwijl de CJB nooit verder was gekomen dan zo'n 500. Op het wel en wee van de CJB komen we uitgebreid terug in het gedeelte

wat over de CPH gaat, verderop in dit hoofdstuk.

ANARCHISTIESE JONGEREN

De anarchistiese jongeren kenden niet die partijdiscipline die de CJB'ers kenden. Ook het anarchisme leefde op na de Eerste Wereldoorlog. In 1916 werd in Amsterdam de Sociaal-Anarchistische Jeugd Organisatie (SAJO) gesticht. De SAJO keerde zich sterk tegen de vakbonden en de CPH. De woordvoerder van de SAJO was Anton Constandse. Anti-militarisme was hét onderwerp bij uitstek waar anarchistiese jongeren zich mee bezig hielden. De kreet die in die dagen grote weerklank vond was: "Geen man, geen cent, geen hamerslag voor het militarisme". De persoonlijke daad tegen het militaire apparaat stond bij SAJO-leden voorop. Honderden weigerden om principiële redenen dienst en draaiden voor hun overtuiging de bak in. Er waren ook jongens die tot de direkte aanval overgingen en een poging hebben gedaan om een munitiedepot op te blazen. In 1921 bereikte het anti-militarisme z'n hoogtepunt in de actie voor de vrijlating van Herman Groenendaal, een dienstweigeraar, die in hongerstaking was gegaan tegen z'n opsluiting. Vier anarchistiese jongeren, waaronder Piet Kooijman en Jo de Haas, legden een bom op de stoep van een lid van de krijgsraad. Ze werden betrapt en veroordeeld tot lange gevangenisstraffen. Piet Kooijman, die alle schuld op zich nam, kreeg zes jaar gevangenisstraf. Na deze aanslag gaf Herman Groenendaal z'n hongerstaking op en de actie verliep snel.

Een andere groepering die in de jaren twintig ontstond was het Vrije Jeugd Verbond (VJV), dat sterk anti-militaristisch en anti-kapitalistisch gezind was. Uit het verbond kwam de Moker-groep voort. Spreekbuis van de groep was het blad "De Moker". Dit blad beleefde haar hoogtijdagen van 1924 tot 1928. De Moker-jongeren hadden geen vaste organisatie, eens in de drie maanden vond er een soort kongres plaats, waar de inhoud van de krant besproken werd. De Moker-jongeren hielden er de: werken is misdaad theorie op na. Als er dan toch voor een baas gewerkt moest worden, dan werd er zoveel mogelijk gesaboteerd, zodat de patroon altijd een strop had. Eigendom werd eenvoudigweg ontkend. Eigendom was immers diefstal. En als je dus iets nodig had dan pakte je het gewoon, want eigenlijk was het al van jou. Dat werd toen het: neem en eet-recht genoemd. Een felle voorstander van dit proletarisch winkelen was Piet

Kooijman, die voor z'n overtuiging nog eens een keertje acht maanden heeft moeten zitten. Natuurlijk waren de Moker-jongeren ook felle anti-militaristen. Ze weigerden dienst en sommigen doken zelfs onder om uit de klauwen van de justitie te blijven. Ook werden er aanvallen op de wapeningsindustrie uitgevoerd. In Muideren werd een partij munitie tot ontploffing gebracht, in Spaarndam brandde een artillerieloods af en in Overveen een gebouw van de burgerwacht. Ook het staatsapparaat werd gesaboteerd. Er werden belastingfietsplaatjes nagemaakt en tegen kostprijs verkocht. Bij verkiezingen werden de stembussen in brand gestoken. De Moker, dat als ondertitel: opruiend blad voor jonge arbeiders droeg, maakte zijn naam meer dan waar. Alle heilige huisjes werden met één mokerslag verbrijzeld en dat kwam de redacteuren nog al eens op een veroordeling wegens opruiing te staan. Ook de kolportage met het blad leidde regelmatig tot opstootjes. Een ander blad van anarchistiese jongeren was "De Branding". Het was beslist minder heftig dan de Moker, maar natuurlijk net zo goed tegen leger en staat. Het blad werd geredigeerd door Henk Eikeboom. Beide bladen riepen jaarlijks op tot de anti-militaristische Pinkstermobilisaties te Soest. Rond 1930 is het zo'n beetje afgelopen met de jeugdbeweging. Het na-oorlogse enthous-

siasme is dan weggeëbd en heeft plaats gemaakt voor een angststemming. De mensen waren bang voor het fascisme en de naderende oorlog. Tegenover deze dreiging weet de AJC niet veel meer te doen dan jeugdwerkkampen te organiseren. En de CJB had zich door haar gescheld op alles wat links was, geïsoleerd van de andere jeugdorganisaties. De rol van de jeugdbeweging was uitgespeeld.

Veel mensen ontvingen in de jeugdbeweging hun eerste scholing. Door ouders, die met de drank worstelden, kwamen een hoop jongeren in contact met organisaties als de JGOB. Eénmaal in de JGOB gingen velen het als een beperking zien dat de JGOB "alleen maar de kroeg zag en niet het krotje". Vanuit de JGOB zwermden ze uit naar meer politiekere jeugdorganisaties zoals: het VJV, de SAJ en de CJB. Ook in de AJC vond je toentertijd veel ontevredenen. Ze wilden de AJC politiseren en toen dat niet lukte kwamen ze terecht bij organisaties als de OSP, de CPH of de RSAP. Voor veel jongeren was de jeugdbeweging dan ook het voorportaal naar het lidmaatschap van een linkse politieke organisatie.

Bertus Schmidt

We hadden net de Eerste Wereldoorlog achter de rug, de jaren twintig braken aan en toen ontstond er een enorme anti-militaristische beweging. Niet alleen onder de ouderen, maar ook onder de jongeren. Er ontstonden allerlei jeugdbewegingen en één van die jeugdbewegingen was de JGOB, de Jongelieden Geheel Onthouders Bond. Het klonk allemaal wel heel erg plechtig en heel erg stijfjes, maar het was een zeer wakker groepje. Het was niet het enige wakkere groepje. De jeugd had een wat anarchistiese inslag, niet erg bewust, maar toch wel de vrijheid van denken, de vrijheid van handelen, zelf je standpunt vinden enz. Een betrokkenheid met de maatschappij. Er waren ook wel jeugdbewegingen die wat burgerlijker waren. Dat was o.a. de JVO, de Jeugdbond Voor Onthouding. En je had de NBAS, de Nederlandse Bond van Abtinent Studerenden. Je had toen ook al de AJC, de Arbeiders Jeugd Centrale, die was na de Eerste Wereldoorlog ontstaan. Maar dat was toch echt meer de jeugdbeweging voor de sociaal-demokraten, de socialistiese jeugdbeweging.

Ik ben toevallig in de jeugdbeweging verzeild geraakt. Ik was een jaar of 15, 16 en je liep toen al met je ziel onder je arm, je zocht iets. Dan moet ik erbij zeggen dat die jongens en meisjes die zich tot de jeugdbeweging aangetrokken voelden, dat was in de JGOB zeer stellig het geval, dat had ook iets te maken met hun karakter. Hun zoeken en iets anders willen en niet op hoeken van straten en in café's rondhangen. Niet gaan dansen op de manier dat er toen gedanst werd, de burgerlijke danswereld. Daar had je wat tegen, dat vond je allemaal maar niks. Je belangstelling werd ook wel aangewakkerd doordat je opzag tegen de voorvechters van de arbeidersbeweging. De geest van Domela Nieuwenhuis leefde nog heel sterk. De anarchistiese beweging onder Nieuwenhuis was vrij sterk geweest, vooral in Amsterdam. Op grond daarvan kreeg je ook allemaal nevenverenigingen zoals de anti-militaristische vereniging, de IAMV, de Internationale Anti-Militaristische Vereniging. Er waren toen al rooie dominees en je had de Bond van Religieuze Anarcho-Communisten. Er waren allerlei van die groepjes en die gaven allemaal hun eigen organen uit. Dat was dus eigenlijk een circuit van allemaal groepjes die op zichzelf stonden, soms met onderlinge verbindingen. Je kende elkaar wel, je wist: hij komt daar vandaan en hij komt daar vandaan. Je had contact met elkaar. Het ageerde ook, zeker de anarchistiese jeugd, die roerde zich wel.

De JGOB was dus neutraal, die was niet gebonden aan een partij. Dat wilde je ook helemaal niet. Je kon ook maar lid blijven tot je drie en twintigste, dan moest je eruit want je was te groot. Je moest dan maar lid worden van een politieke partij. Je had toen ook die hele cultus van de rein-leven beweging. Sexuele hervorming natuurlijk en de vegetariërs. Dat speelde er allemaal zo'n beetje doorheen. Maar in feite waren het allemaal kleine groepen. In Rotterdam hadden we bij de JGOB misschien maar 40 of 50 leden. Dat was met de anderen net zo, alleen de JVO was wat groter. Landelijk gesproken ging het om een paar duizend leden, ook bij de andere jeugdbewegingen. Alleen de AJC was veel groter, dat was één grote beweging. Ik ben toen ook nog wel eens op AJC-bijeenkomsten geweest, gewoon in een wijk en dan had je lokalen of ruimtes die tjokvol zaten. De AJC had zijn eigen kenmerk, dat zat ook in de kleding, manchester, schiller-kragen en capen waren zeer gewild. Het was een soort uniform, wat je overnam. Nou ja, de ene hield ervan en de ander niet. In de JGOB hield niet iedereen ervan, maar dat karakter zat er toch overal wel een beetje in.

Je ging dus ook naar bijeenkomsten van de SDAP en van de kommunistiese partij en naar bijeenkomsten van de Revolutionair Socialisten, toen van Sneevliet. Kortom er was een beweging binnen een klein circuit, maar je werd eigenlijk met de nek aangekeken door de rest van Nederland. Nederland was toen zeer burgerlijk, veel burgerlijker nog dan

nu. Er is natuurlijk wel het één en ander veranderd. Maar het was een stijf land en het was nog altijd een klein land. We waren toen wel net zo klein als nu, maar de bevolking was veel minder. Als je nou nagaat dat ik op de lagere school leerde dat er in Nederland $5\frac{1}{2}$ of 6 miljoen mensen woonden. Die schaal was kleiner en in verhouding met die schaal moet je zeggen dat er toen toch wel het één en ander gebeurde, wat toch wel belangrijk was.

Als je mensen uit de jeugdbeweging spreekt dan zullen ze allemaal hetzelfde zeggen: het was de mooiste tijd van mijn leven. Niet omdat er iets gebeurde, maar omdat ze kameraadschap vonden, op elkaar aangewezen waren en met elkaar omgingen. Dat met elkaar omgaan, was echt niet één dag in de week hoor. Dat gebeurde meer, dat was niet alleen in het weekend. Er werden tochten georganiseerd, fietstochten, wandeltochten, zitten in het maanlicht. Het had iets romanties ook, dat kwam er natuurlijk allemaal bij. In Duitsland was de jeugdbeweging ook enorm sterk, daar had je de Wandervögel. Iets van die geest kwam overwaaien en vermengde zich. Er werd ook aan je ontwikkeling gewerkt. Er waren elke week inleidingen of lezingen. Dat ging over alle mogelijke onderwerpen, veel politieke erin. Ik heb Constandse nog eens van de trein gehaald. Ik was toen 17 jaar en hij was toen, geloof ik, 27. Constandse was voor ons de komende Domela Nieuwenhuis. Hij was toen al een goede spreker, een bewogen man, een clevere man, hij had een goeie achtergrond en hij was zeer belezen. Hij sprak op dezelfde manier zoals je hem nu nog hoort, dat nasale geluid van hem. Zo waren er natuurlijk veel meer mensen die we tevoorschijn haalden. Je schreef ze aan, je vroeg of ze wilden komen praten. Dan kwam er wel een mooie inleiding uit en daar werd dan over gediskussieerd. Je had ook je kongressen één keer in het jaar en je had je kampementen één keer in het jaar. Meestal was dat in Brabant, dat was toen nog zeer onontgonnen. Er was nog veel natuur. Eindhoven was nog niet zo groot en de clerus was er wel oppermachtig natuurlijk, maar dat vond je juist de uitdaging om daar naar toe te gaan. Je ging daar wandelen en demonstreren, want zo'n wandeltocht leek wel een demonstratie. Er werd aan politieke ontwikkeling gedaan door middel van die lezingen. We hadden ook kopstukken uit de plaatselijke SDAP, die kon je ook nog wel eens verleiden om te komen. Dat deden ze ook wel, want ze zagen natuurlijk in die jeugd niet alleen een klankbord, maar ook de mogelijkheid om hun ideeën daar in te brengen. Bij ons in de JGOB was het zo dat we al die ideeën prachtig vonden, maar we wilden ze toch wel op onze eigen manier bekijken. Je kreeg op den duur wel jongens en meisjes die erg voor de SDAP waren en anderen weer meer voor de CPH of voor het anarchisme. Maar dat beet elkaar helemaal niet, daar had je ook verder helemaal geen ruzie om.

De Russische Revolutie was nog maar net koud, die was nog maar acht jaar oud in de tijd dat ik daar in zat. Dan werd er natuurlijk gezegd: dat is staatskapitalisme en dan vloog je elkaar in de haren, want dat was helemaal niet waar natuurlijk. Ja, die Russische Revolutie had ook invloed, die spreidde zich ook uit. Dat is ook niet gering geweest wat er toen gebeurde. De hele wereld stond ervan overeind, op zijn achterste benen.

De jeugdbeweging is eigenlijk aan het verwateren gegaan zo in de crisisjaren tussen dertig en veertig. Het oude élan was eraf. Ik bedoel eigenlijk het élan van een soort revolutionair sentiment. Of dat nou heel erg rood was of een beetje minder rood, dat doet er weinig toe. Dat linkserige ging er een beetje af, dat werd wat burgerlijker. Ik weet niet of ik daar een verklaring voor kan vinden. Ik geloof ook wel dat die hele economische crisis van toen zijn invloed heeft gehad. Het merkwaardige verschijnsel waar we het ook vaak over hebben, als er een crisis is, dat dit de linkse arbeidersbeweging altijd windeieren legt. Je zou zeggen op grond van wat Marx altijd heeft geleerd over die "verelendung". Dat klopt dan helemaal niet, want het lijkt wel of de mensen conservatiever worden in een crisis. Dat is al herhaaldelijk bewezen. Zo iets van: blijf zitten waar je zit en verroer je niet, laten we houden wat we hebben en laten we zorgen dat we niet ontslagen worden. Die hele angst, die er dan in zit, zal ook wel zijn invloed hebben op zo'n verschijnsel als die jeugdbeweging. Je hebt toen ook de katholieke jeugdbeweging gekregen en de Kajotters en de Graal. Dat is toen na de jaren dertig allemaal opgekomen. Uit lijfsbehoud, om in ieder geval nog een greep op de eigen jeugd te houden. Ik vond het aardige van de jeugdbeweging, waar ik in heb gezeten, dat ze niet gebonden was. Je kon zelf je oordeel vormen.

Waarom was de jeugdbeweging aan die geheelonthouding opgehangen? Dat heeft wel zijn grond gehad. Je moet niet vergeten het drankmisbruik, het is eigenlijk belachelijk als je ziet wat er nu wordt gezopen, was eigenlijk vrij ernstig onder de arbeiders. Jongeren hadden er meestal geen geld voor. Maar er werd een flink potje bier gedronken hoor. Wij hadden die tijd dus al meegemaakt dat arbeiders, voor-

al havenarbeiders, werden uitbetaald in café's. Die bleven dan zitten en kwamen dronken thuis zonder centen. Dus vanuit de sociaal-demokratie geredeneerd, was het belangrijk dat er iets tegen het drankmisbruik werd gedaan. Toen heb je een volksbond gekregen tegen het drankmisbruik. Die hebben jarenlang een optrekje gehad aan de Jobshaven, daar kon je een kop koffie of erwtensoep kopen. Alleen maar om die arbeiders van de drank af te krijgen. Daarbij kwam natuurlijk ook dat het leven niet zo gezellig was. Ik kan me ook best wel voorstellen dat er gedronken werd om te vergeten, om een roes te krijgen. Zoals er nu op dit moment cocaïne wordt gebruikt en hash en heroïne. Dat is tenslotte ook een soort vlucht. Iets waar wij van de oudere gene-

Twee meisjes in AJC-tenuë.

ratie helemaal niets van snappen. Dat doe je toch niet, je gaat je eigen leven toch niet verwoesten. Dat was met die drank natuurlijk ook zo en dat had ook weer zijn invloed op de jeugdbeweging. Vandaar dat je die jeugdbeweging tegen drankmisbruik ging krijgen. Mijn vader dronk ook een aardig borreltje en die lachte z'n eigen slap dat zijn zoon in de jeugdbeweging was voor geheelonthouders. Hij vond het allemaal wel best, maar hij begreep het niet.

Stam de Jong op de Botersloot was een melkcafé. Je had van die panden waarin kamers werden uitgebroken en die dienden als vergaderlokalen. Stam de Jong was een geheelonthouderscafé en daar kon je ook jan en alleman treffen. Als je iemand nodig had, dan ging je naar Stam de Jong toe, op zaterdagavond. Dat was een soort treffpunt, de vreemdste figuren kon je daar vinden, altijd. Het was moeilijk met vergaderruimte. Van de gemeente kreeg je een schoollokaal tegen een heel schappelijk prijsje. In zo'n lokaal konden natuurlijk heel wat jongeren en daar hield je je lezingen. Het was nu eens hier, dan weer daar, maar ze hielpen je wel omdat je niet als staatsgevaarlijk bekend stond. De jeugdbeweging tenminste niet. Dat vonden ze een beetje Schwärmerei allemaal. Ik kan ook niet zeggen dat we iets nuttigs deden, het enige nuttige wat we deden was elkaar opvoeden.

Maar dat was het drankmisbruik wat in die tijd toch altijd nog speelde. Niet in die hevige mate van eind vorige eeuw of begin deze eeuw, maar het was er toch wel. Een dronken man op straat was toch wel heel gewoon. Nou zie je dat niet meer, omdat er binnenshuis wordt gedronken. Toen kwamen ze de kroegen uit en dan waren ze flink aangeschoten. Je had veel dronkemansgevechten. De Paauwensteeg was beroemd in die tijd.

Het politieburo Paawensteeg was vlakbij de Schiedamsedijk. Nou en daar werd toen wel wat afgezoep. Daar waren dan altijd hele knokpartijen en die eindigden dan in de Paawensteeg. Dat was een bekende straat in de krant toen. Ik zeg nogmaals, het leven was heel anders toendertijd. Je had geen radio, je had geen t.v. Je kon naar de bioskoop gaan, naar de schouwburg ging je niet, want daar had je geen centen voor. Het komt er eigenlijk op neer dat er geen geld was om ergens naar toe te gaan. Een bioskoopje pikken, dat kon nog wel voor 15 centen. Bioskoop was toch eigenlijk wel een stinkwoord. En jazz was ook niet wat je noemt. Dat is toch eigenlijk wel een beetje belachelijk, een beetje puriteins. Die films in de bioskoop waren ook geen pest waard, het was allemaal narigheid, drama's en cowboys. Maar toen gingen natuurlijk ook de eerste russiese films draaien. Dat was wel een openbaring. Ik kan me nog wel herinneren dat er voor de bioskopen daar stonden rijen voor de "Pantserkruiser Potemkin". Dat was op de Binnenweg, het WB, Wester Bioskoop. Je kreeg toen meer van die russiese films. Die russiese oude garde had nog steeds een kans. Eisenstein, Poudovkin, dat had een grote invloed op de mensen. Niet dat ze daardoor gelijk communisties werden of revolutionair, maar er kwam wat, er kwam iets uit een land waar ze eigenlijk niets van wisten. Daar werd aan filmkunst gedaan. Maar wat was filmkunst? Dat kende je toen nauwelijks.

Een pinksterkamp van de RJB van het NAS. De jongen linksachter is Tinus de Winter.

Je had niet veel om je eigen te vermaken. Ik ben blij dat ik toen in de jeugdbeweging verzeild ben geraakt. Ik ben van de JGOB naar de Zaaier gegaan. Daar heb ik allemaal vrienden ontmoet waarvan de meesten zijn omgekomen. De één is gefusilleerd als terrorist, de ander is in een konsentratiekamp overleden. Ik heb een verschrikkelijke mazzel gehad want ik ben overal doorheen geduikeld.

ROOD ROTTERDAM

In de jaren twintig en dertig waren er tientallen organisaties actief in de rotterdamse arbeidersbeweging. Sommigen bliezen al enige tientallen jaren hun partijtje mee, sommigen verschenen nog maar net op het toneel. De meeste van die nieuwkomers

waren het gevolg van het splitsingsvirus, wat nog al heerste in de linkse beweging. De CPH (die in de begin jaren SDP heette) en de OSP waren oorspronkelijk linkse opposities binnen de SDAP. Die SDAP op haar beurt was in 1894 opgericht door, wat men toen noemde, de twaalf apostelen, die ontevreden waren met de anti-parlementaire koers van Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Ook de nieuwbakken kommunistiese partij bleef niet gespaard voor afsplitsingen. In het begin van de jaren twintig scheidden de raden-kommunisten onder leiding van Herman Gorter en Anton Pannekoek zich af. Later in 1928 vertrokken Henk Sneevliet en de zijnen, omdat de CPH volgens hun aangestast was door het Stalinisme. Al die splitsingen waren nou niet direkt bevorderlijk voor de zo broodnodige eenheid, maar het leverde wel een bont gekleurd gezelschap van allerlei elkaar bestrijdende organisaties op. Tussen al deze groepjes, waarvan sommige de grootte van een sekte nog niet eens te boven gingen, fladderden dan nog éénlingen als Coremans en Van Burink rond.

In dit gedeelte willen we proberen die linkse beweging in Rotterdam in kaart te brengen. We beginnen daarbij met de Rapaljaan Coremans.

Het lukte Coremans en zijn Rapaljepartij om zich in de gemeenteraad te laten kiezen en het daar 4 jaar uit te houden. Dat was in het midden van de jaren twintig. In diezelfde periode was ook de invloed van Ferdinand Domela Nieuwenhuis die in 1919 overleed, en het anarchisme nog sterk merkbaar. De anarchisten hadden als voornaamste werkterrein, de Internationale Anti-Militaristische Vereniging en de vrijdenkersvereniging "De Dageraad". Als uitloper van de anarchistiese beweging in de jaren dertig had je de Börgerianen, met hun leermeester Jan Börger, een ex-dominee die Hegeliaan en vrijdenker was geworden. Nauw verwant aan de anarchisten was de Linkse Arbeiders Oppositie. Dit was een uiterst kleine groep van raden-kommunisten, die zich rond de ex-matroos en ex-CPH'er Eduard Sirach geschaard hadden.

Dan was er dát deel van de linkse beweging wat zich in hechte partijen had georganiseerd. Partijen die een grote rol hebben gespeeld in allerlei werkelozenakties, huurstakingen en bij de strijd tegen het fascisme. Partijen die daarnaast het zogenaamde revolutionaire parlementarisme predikten en deelnamen aan verkiezingen.

De OSP heeft maar kort bestaan, van 1932 tot 1935. De OSP liep snel leeg toen succes bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1933 uitbleef. Een hoop leden keerden teleurgesteld terug in de moederschoot, de SDAP. Het restant vormde samen met de RSP, de RSAP. De CPH (nu CPN) bestaat nog steeds. In de linkse beweging was zij de grootste organisatie met de meeste aanhang onder de arbeiders. De CPH was de hollandse sekte van de Komintern en de Komintern bepaalde vanaf het eind van de jaren twintig feitelijk de politieke koers van de partij. Met die koersbepaling door Moskou waren een aantal leden, vooral mensen die ook in het NAS actief waren, het niet eens. Ze traden uit en vormden in 1928 de RSP, een links-socialistiese organisatie die zichzelf zag als de voortzetter van het werk van Lenin en Trotski. In deze volgorde willen we de groepen ook de revue laten passeren. Dus: Coremans, de anarchisten, de Vrijdenkers, de anti-militaristen, Jan Börger, de Linkse Arbeiders Oppositie, de OSP, de CPH en afsluitend de RSP.

COREMANS

Coremans was één van de vele brabanters die rond de eeuwwisseling naar Rotterdam kwamen. Van beroep was hij meubelmakersknecht, maar in het begin van de jaren twintig maakte hij al deel uit van het werkelozenleger. Samen met een stel vrienden richtte hij de Anti-Stemdwang partij op. Naar het amsterdamse voorbeeld werd de partij omgedoopt in: Rapaljepartij. Het brein achter de amsterdamse Rapaljepartij was de kunstenaar-fascist Erich Wichman. Het gerucht ging dat hij Coremans financieel ondersteund heeft, maar dat valt te betwijfelen. Dat de arbeiders gedwongen werden, op straffe van boete of hechtenis, hun eigen slavendrijvers te kiezen zat Coremans dwars. Ook de anarchisten verzetten zich heftig tegen deze stemplicht en riepen op tot het boycotten van de verkiezingen. Coremans en de zijnen kozen er nou juist voor om het spelletje mee te spelen en vervolgens zand in de radertjes te strooien. In 1923 deed z'n partij mee aan de gemeenteraadsverkiezingen in Rotterdam. Coremans voerde een luidruchtige campagne. Hij sprak in de hele stad vanaf handkarren het publiek toe en plakte zijn eigen affiesjes. Hieronder verhaalt hij van een spektakulaire propagandatocht door de rotterdamse binnenstad: " Grote partijen trokken met praalwagens door de stad met alle soort mooie leuzen. Alles voor Jan Boezeroen. Wij hadden geen stuiver in kas en moesten toch ook wat doen. Wij laptten allen wat bij

elkaar, maar voor grote praalwagens was het niet voldoende. Ik stelde toen voor om op de luizenmarkt 12 à 14 kinderwagens plus wat oude kachelfornuizen, waar wij wielen onder plaatsten, te kopen, wat ook gedaan werd. Zo trok ca. 30 man ieder met een kinderwagen of fornuis op wielen in volgorde door de stad, vooraf met twee trommelslagers en Harmonie en met een tamboermajoor voorop. De toeloop van de rotterdamse bevolking was geweldig, de politie wist geen raad. Wij trokken ook door het centrum van de stad, de Hoogstraat, doch deze straat was voor rijvervoer gesloten, wat niet wegnam dat wij er toch introkken. Daar midden op de Hoogstraat aangekomen greep de politie in, en sommeerde terug te keren, wat wij weigerden en dreigden wij met ontbinding van de stoet en dat wij het zootje midden op de Hoogstraat zouden achterlaten. Toen de politie inzag, dat het menus was, trok ze haar bevel in en mochten we verder gaan. De gehele stad heeft in opschudding gestaan, de propaganda sloeg in. Zondags vlak voor de verkiezingen hebben wij een openbare vergadering in de veilingzaak van Rotterdam belegd, waar de bekende Klaas Driehuis liedjes zong en waar ik sprak en mijn programma uiteen zette. Voor debat kwam niemand." Coremans had succes. Met 4471 stemmen wist hij een zetel in de raad te veroveren. Het waren vooral de werkelozen, de straatventers en standwerkers die Rapaljepartij hadden gestemd. Kortom, het lompenproletariaat dat het parlementaire gekonkel zat was en ook niet veel op had met zogenaamde arbeiderspartijen.

Tekst: Arn. van Raalte en Jules Calff
Muziek: Marius Spree jr.

Hier sta ik in m'n volle glans;
ge moogt het allen weten:
Ik, wijldvermaarde Coremans,
ben 'r weer eens uitgesmeten!
Het is een zootje in de raad;
daar is aan kracht behoefte.
Ik ben alleen d'aristokraat,
de rest is maar geboefte.

REFREIN

Ik ben het hoofd der bende.
Ik ben de welbekende,
de niet altijd verwende
beroemde Coremans.
In mijn Parijse Buikje
kwam altijd Rotte's puikje
en knapte menig kruikje
Schiedam met pommerans!

Verwekte ik weleens schandaal,
dan ging het toch niet slechter.
'k Verscheen dan na proces-verbaal
gezellig voor de rechter.
De straf viel me dan nogal mee
- dat zeg ik in vertrouwen -
als ik beloofde heel gedwee
me voortaan koest te houden.

REFREIN

Coremans links zittend in z'n kroeg "De buik van Parijs".

In de raad stuntte Coremans verder. Hij riep zichzelf uit tot werkelozen-expert en probeerde in de raad speciaal voor hun belangen op te komen. Met die belangen namen B & W en het ambtenarenkorps het niet zo nauw. Bij Maatschappelijk Hulpbetoon heerste grove willekeur en de schamele uitkeringen waren maar net voldoende voor de eerste levensbehoeften. Coremans trok fel van leer tegen de hoge heren. Regelmatig werd B & W stijf gescholden, waarna Coremans steevast afgehamerd werd of als dat niet hielp, uit de raad gezet en voor één dag geschorst. Met lastige vragen probeerde hij het gemeentebeleid te ontmaskeren. In oktober 1924 stelde hij de volgende vragen:

waren het gevolg van het splitsingsvirus, wat nog al heerste in de linkse beweging. De CPH (die in de begin jaren SDP heette) en de OSP waren oorspronkelijk linkse opposities binnen de SDAP. Die SDAP op haar beurt was in 1894 opgericht door, wat men toen noemde, de twaalf apostelen, die ontevreden waren met de anti-parlementaire koers van Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Ook de nieuwbakken kommunistiese partij bleef niet gespaard voor afsplitsingen. In het begin van de jaren twintig scheidden de raden-kommunisten onder leiding van Herman Gorter en Anton Pannekoek zich af. Later in 1928 vertrokken Henk Sneevliet en de zijnen, omdat de CPH volgens hun aangetaast was door het Stalinisme. Al die splitsingen waren nou niet direkt bevorderlijk voor de zo broodnodige eenheid, maar het leverde wel een bont gekleurd gezelschap van allerlei elkaar bestrijdende organisaties op. Tussen al deze groepjes, waarvan sommige de grootte van een sekte nog niet eens te boven gingen, fladderden dan nog éénlingen als Coremans en Van Burink rond.

In dit gedeelte willen we proberen die linkse beweging in Rotterdam in kaart te brengen. We beginnen daarbij met de Rapaljaan Coremans.

Het lukte Coremans en zijn Rapaljepartij om zich in de gemeenteraad te laten kiezen en het daar 4 jaar uit te houden. Dat was in het midden van de jaren twintig. In diezelfde periode was ook de invloed van Ferdinand Domela Nieuwenhuis die in 1919 overleed, en het anarchisme nog sterk merkbaar. De anarchisten hadden als voornaamste werkterrein, de Internationale Anti-Militaristische Vereniging en de vrijdenkersvereniging "De Dageraad". Als uitloper van de anarchistiese beweging in de jaren dertig had je de Börgerianen, met hun leermeester Jan Börger, een ex-dominee die Hegeliaan en vrijdenker was geworden. Nauw verwant aan de anarchisten was de Linkse Arbeiders Oppositie. Dit was een uiterst kleine groep van raden-kommunisten, die zich rond de ex-matros en ex-CPH'er Eduard Sirach geschaard hadden.

Dan was er dát deel van de linkse beweging wat zich in hechte partijen had georganiseerd. Partijen die een grote rol hebben gespeeld in allerlei werkelozenakties, huurstakingen en bij de strijd tegen het fascisme. Partijen die daarnaast het zogenaamde revolutionaire parlementarisme predikten en deelnamen aan verkiezingen. De OSP heeft maar kort bestaan, van 1932 tot 1935. De OSP liep snel leeg toen succes bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1933 uitbleef. Een hoop leden keerden teleurgesteld terug in de moederschoot, de SDAP. Het restant vormde samen met de RSP, de RSAP. De CPH (nu CPN) bestaat nog steeds. In de linkse beweging was zij de grootste organisatie met de meeste aanhang onder de arbeiders. De CPH was de hollandse sekte van de Komintern en de Komintern bepaalde vanaf het eind van de jaren twintig feitelijk de politieke koers van de partij. Met die koersbepaling door Moskou waren een aantal leden, vooral mensen die ook in het NAS actief waren, het niet eens. Ze traden uit en vormden in 1928 de RSP, een links-socialistische organisatie die zichzelf zag als de voortzetter van het werk van Lenin en Trotski. In deze volgorde willen we de groepen ook de revue laten passeren. Dus: Coremans, de anarchisten, de Vrijdenkers, de anti-militaristen, Jan Börger, de Linkse Arbeiders Oppositie, de OSP, de CPH en afsluitend de RSP.

COREMANS

Coremans was één van de vele brabanters die rond de eeuwwisseling naar Rotterdam kwamen. Van beroep was hij meubelmakersknecht, maar in het begin van de jaren twintig maakte hij al deel uit van het werkelozenleger. Samen met een stel vrienden richtte hij de Anti-Stemdwang partij op. Naar het amsterdamse voorbeeld werd de partij omgedoopt in: Rapaljepartij. Het brein achter de amsterdamse Rapaljepartij was de kunstenaar-fascist Erich Wichman. Het gerucht ging dat hij Coremans financieel ondersteund heeft, maar dat valt te betwijfelen. Dat de arbeiders gedwongen werden, op straffe van boete of hechtenis, hun eigen slavendrijvers te kiezen zat Coremans dwars. Ook de anarchisten verzetten zich heftig tegen deze stemplicht en riepen op tot het boycotten van de verkiezingen. Coremans en de zijnen kozen er nou juist voor om het spelletje mee te spelen en vervolgens zand in de radertjes te strooien. In 1923 deed z'n partij mee aan de gemeenteraadsverkiezingen in Rotterdam. Coremans voerde een luidruchtige campagne. Hij sprak in de hele stad vanaf handkarren het publiek toe en plakte zijn eigen affiesjes. Hieronder verhaalt hij van een spectaculaire propagandatocht door de rotterdamse binnenstad: " Grote partijen trokken met praalwagens door de stad met alle soort mooie leuzen. Alles voor Jan Boezeroen. Wij hadden geen stuiver in kas en moesten toch ook wat doen. Wij laptten allen wat bij

elkaar, maar voor grote praalwagens was het niet voldoende. Ik stelde toen voor om op de luizenmarkt 12 à 14 kinderwagens plus wat oude kachelfornuizen, waar wij wielen onder plaatsten, te kopen, wat ook gedaan werd. Zo trok ca. 30 man ieder met een kinderwagen of fornuis op wielen in volgorde door de stad, vooraf met twee trommelslagers en Harmonie en met een tamboermajoor voorop. De toeloop van de rotterdamse bevolking was geweldig, de politie wist geen raad. Wij trokken ook door het centrum van de stad, de Hoogstraat, doch deze straat was voor rijvervoer gesloten, wat niet wegnam dat wij er toch introkken. Daar midden op de Hoogstraat aangekomen greep de politie in, en sommeerde terug te keren, wat wij weigerden en dreigden wij met ontbinding van de stoet en dat wij het zootje midden op de Hoogstraat zouden achterlaten. Toen de politie inzag, dat het menus was, trok ze haar bevel in en mochten we verder gaan. De gehele stad heeft in opschudding gestaan, de propaganda sloeg in. Zondags vlak voor de verkiezingen hebben wij een openbare vergadering in de veilingzaak van Rotterdam belegd, waar de bekende Klaas Driehuis liedjes zong en waar ik sprak en mijn programma uiteen zette. Voor debat kwam niemand." Coremans had succes. Met 4471 stemmen wist hij een zetel in de raad te veroveren. Het waren vooral de werkelozen, de straatventers en standwerkers die Rapaljepartij hadden gestemd. Kortom, het lompenproletariaat dat het parlementaire gekonkel zat was en ook niet veel op had met zogenaamde arbeiderspartijen.

Coremans links zittend in z'n kroeg "De buik van Parijs".

*Tekst: Arn. van Raalte en Jules Calff
Muziek: Marius Spree jr.*

Hier sta ik in m'n volle glans;
ge moogt het allen weten:
Ik, wijdvermaarde Coremans,
ben 'r weer eens uitgesmeten!
Het is een zootje in de raad;
daar is aan kracht behoefte.
Ik ben alleen d'aristokraat,
de rest is maar geboefte.

REFREIN

Ik ben het hoofd der bende.
Ik ben de welbekende,
de niet altijd verwende
beroemde Coremans.
In mijn Parijse Buikje
kwam altijd Rotte's puikje
en knapte menig kruikje
Schiedam met pommerans!

Verwekte ik weleens schandaal,
dan ging het toch niet slechter.
'k Verscheen dan na proces-verbaal
gezellig voor de rechter.
De straf viel me dan nogal mee
- dat zeg ik in vertrouwen -
als ik beloofde heel gedwee
me voortaan koest te houden.

REFREIN

In de raad stuntte Coremans verder. Hij riep zichzelf uit tot werkelozen-expert en probeerde in de raad speciaal voor hun belangen op te komen. Met die belangen namen B & W het ambtenarenkorps het niet zo nauw. Bij Maatschappelijk Hulpbetoon heerste grove willekeur en de schamele uitkeringen waren maar net voldoende voor de eerste levensbehoeften. Coremans trok fel van leer tegen de hoge heren. Regelmatig werd B & W stijf gescholden, waarna Coremans steevast afgehamerd werd of als dat niet hielp, uit de raad gezet en voor één dag geschorst. Met lastige vragen probeerde hij het gemeentebeleid te ontmaskeren. In oktober 1924 stelde hij de volgende vragen:

"Hoeveel heeft het gemeentebestuur in 1923/'24 uitgegeven aan champagne, wijn, spuitwater, thee, suiker, sigaren, sigaretten, enz.? Hoeveel heeft Maatschappelijk Hulpbetoon in diezelfde periode uitgegeven aan melk voor tuberculozen, zieken en zwakken?" Coremans drong aan op openbaar maken van beide posten.

Andere partijen in de raad wilden niks met deze onruststoker te maken hebben. Ze beschouwden hem als een politieke beunhaas, zonder leidraad of program. Hij werd door niemand serieus genomen, maar dom was hij beslist niet. Naast zijn raadswerk dreef Coremans een kroeg, de buik van Parijs, in de Pannekoekstraat. Ook had hij een bureau voor rechtshulp "op Rapaljaanse grondslag". Bij de meeste oud-rotterdamers stond hij bekend om zijn talrijke éénmansakties en z'n shows in de raadszaal. De huis schilder Bertus Meijer die ook lid was van Links Richten, beschreef hem in zijn vooroorlogse herinneringen als volgt: "Een anarchist van een heel ander kaliber dan Sacco en Vanzetti was Coremans. Ik zie hem nog staan debatteren voor het gebouw van De Rotterdammer op de Goudsesingel. Het was een slungelachtige vent, op wiens gezicht de armoe en ontbering van vele voorafgegane proletariërs generaties bijna afstotend zijn merktekens had achtergelaten. Hij was flink van de tongriem gesneden en brutaal op het onbeschofte af. Een tegenstander die zijn overtuiging niet deelde, wist hij op een bijzonder krenkende manier af te blaffen. "Man je snapt er geen pest van. Ga je schoolgeld maar terughalen!" was het dan. Of tegen een vrouwspersoon: "Mens houd alsjeblieft je wafel dicht en ga thuis je kousen stoppen!"

Van een goed politiek gericht protest in de raad was geen sprake. Veel meer dan voor pias spelen heeft Coremans er niet gedaan. Hij had een opvallende ongeganeerde manier van entree-maken in de deftige raadszaal, dat wel. Zo verscheen hij op een keer met lieslaarzen aan, als dreigde er watersnood. Ook vroeg hij eens doodernstig een terrasvergunning aan voor zijn café "De buik van Parijs". Het verwekte veel hilariteit, want de Pannekoekstraat waar de kroeg zich bevond was daar nauwelijks drie meter breed. Naderhand heeft men zijne edelachtbare op een wat elegantere manier dan de amsterdamse Rapaljaan klein weten te krijgen, en monddood te maken. Men bood de vroegere meubelmaker een baan als gemeenteopzichter aan, die hij accepteerde.

Z'n Edelachtbare
.. Coremans !!

Actueele Spot door
Arn. van Raalte Jzn. en Jules Colff.

Succesnummer gezongen door den Heer
M. SPREE, in de rol van Coremans.

MUZIEK VAN
M. SPREE Jr.

N.V. ALGEMEENE HULPVERHANDEL EN LIEGVERMAATSCHAPPIJ
VAN ESSO & CO.
OPDERT 14 . . . ROTTERDAM

Coremans plakte z'n eigen affiesjes aan tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1923.

Bram van de Haterd

Je had toen Coremans in de Pannekoekstraat. Z'n café heette: "De Buik van Parijs" naar een boek van Emile Zola. Daar heb ik nog een affiesje over gemaakt.

Had Coremans iets te maken met de anarchistiese beweging?

Nee, Coremans was een apart mens. Hij had een cafeetje in de Pannekoekstraat en ernaast was een steegje van 2 à 3 meter breed. Daar wilde hij een terras in hebben en dat ging natuurlijk niet. Als hij uitgenodigd werd op recepties bij de gemeenteraad dan nam hij altijd een paar prostituees mee. Hij heeft de meest gekke dingen gedaan. Als er een moord of een inbraak gepleegd was, dan hing hij daarover alle knipsels voor de ramen. Dat was een hele sensatie. Hij was flink aan de drank ook. Iedereen ging naar dat café toe, eigenlijk met de gedachte om Coremans te zien. Als je dan lang bleef staan zei hij: "Zuip eens leeg, we hebben nog meer klanten hoor!" Dan moest je je glas teruggeven. Hij was van de Rapaljepartij. Ja, en hij had nog een hoop aanhang ook. Hij sprak vanaf een handwagen, daar ging hij de hele stad mee rond. Ik weet ook nog wel dat er een toneelstuk geweest was van Marius Spree op het stationsplein en daar werd zijn naam in genoemd. Dan was hij zo handig om een proces aan te spannen omdat zijn naam gebruikt was. Hij was een spitsvondige kerel en hij wilde populair zijn. Coremans kon ook gedichten maken. Hij heeft wel eens een gedicht gemaakt over: afwijzend beschik. Hij had steun aangevraagd bij sociale zaken. "De kanarievogel viel dood van schrik, afwijzend beschik."

Arend van Brugge

Heb je wel eens gehoord van Coremans? Die had in de Pannekoekstraat een café. Als je nou van de Hoogstraat afkwam door de Halvemaansteeg, die was nog niet zo breed als van de kast tot de muur, dan ging je drie van die leistenen treden af, van die gladde stenen en dan kwam je zo de Kipstraat over. Op de hoek van de Kipstraat zat Heniger. Petten en hoeden. Daar gingen we altijd een strooie gassie kopen in het voorjaar (een strooie hoed). Die Coremans had een café overgenomen een eindje verder en met groot lef vroeg hij aan de gemeenteraad een terras. Hij wou een terras hebben, maar het was niet zo breed. Het was niet eens zo breed als van die muur tot die muur. Hoe kan je daar nou een terras van maken? Nou dat was reden voor hem om daar over kapesnes te maken hè. Coremans was een gewezen meubelmaker. Ja, politiek zat er niet veel bij, dat niet, dat begreep ik later ook wel. Dat was later in de twintiger jaren hè. Ja, Coremans van de Rapaljepartij, maar ik zeg: politiek had het niks.

DE VRIJDENKERS

Bram van de Haterd

Barteld van de Heide was hier de man van de vrijdenkersbeweging. Hij verkocht voor zijn werk van dat ijspoeder aan de ijsboeren. Wij noemden hem altijd "De man van de revolutionaire ijsboeren". Hij organiseerde ook boottochten. We gingen dan met z'n allen en dan vaarden we van hier naar Gorkum. Hoofdzakelijk ging het hierom: je zag je vrienden en je kameraden en de mensen waarmee je diskussieerde. Je zat in een bepaalde clan, een gemeenschap. Al wist je dat hij CPH'er was en hij RSP'er en hij AJC'er. Dat kwam in die vrijdenkersbeweging bij elkaar.

Godsdienst is opium van het volk had Marx eens gezegd. En inderdaad, in de jaren dertig waren er nog hele volksstammen die zich nog lieten bedwelmen door dit gif. Ook zat arbeiders gingen iedere zondag gedwee naar de kerk om te bidden tot de Here God. En terwijl het kapitaal ze arm hield, hield de kerk ze dom. Maar niet alleen het bijgeloof dreef de crisisslachtoffers naar de kerk, het was ook de honger en de armoede. De kerk richtte gaarkeukens in, op theekransjes haakten rijke dames wullen ondergoed, dat met de kerst onder de minderbedeelden werd gedistribueerd, in brokkenhuizen kon voor een prikkie afgedragen kleding worden gekocht en bij het Leger des Heils konden de havelozen terecht voor een bord soep en een onderdak voor de nacht. De kerk was nog oppermachtig en alom aanwezig.

Het waren de Vrijdenkers, die de frontale aanval inzetten op dit instituut en een hoop arbeiders voorgoed van hun geloof afhielpen. De Vrijdenkers hebben vooral veel gedaan voor de geestelijke bevrijding van de arbeidersklasse. Veel arbeiders waren dan ook lid van de vrijdenkersvereniging de Dageraad of zogenaamd proletarisch vrijdenker.

DE DAGERAAD

De geschiedenis van de Dageraad gaat terug tot 1856. Toen werd in Amsterdam door een aantal eerbiedwaardige heren de vrijdenkersvereniging de Dageraad opgericht. In 1855 was er trouwens al een blad wat de Dageraad heette. De meeste oprichters kwamen uit de Vrijmetselaarsloge. Eén van de doelen van de nieuwe vereniging was: "Het zoeken

naar waarheid, geleid aan de hand van natuur en rede". In den beginne was de Dageraad een soort van wetenschappelijk genootschap. De Vrijdenkers hielden zich o.a. bezig met de evolutieleer van Darwin, als tegenhanger van het scheppingsverhaal. Bij vergaderingen lagen op de bestuurstaafel als symbolen van hun geleerdheid, een globe, een verrekijker en een microscoop. In het begin was de Dageraad niet tegen alle godsdiensten. Leden van de Dageraad hebben zelfs nog geholpen met de oprichting van de Vrije Gemeente, een nieuw soort kritiese kerk. Wel vonden veel leden dat het vrijdenken geen zin had, als het werkvolk in armoede en onwetenschap moest voortploeteren. Zij zagen wel in dat ze niet werkelijk vrij konden zijn, als anderen dat ook niet waren. Vanuit de Dageraad is dan ook de stoot gegeven tot de oprichting van een nederlandse sektie van de Eerste Internationale. De Vrijdenkers kwamen eindelijk uit hun studeerkamer en wierpen zich op de klassenstrijd. Ze hielden felle pleidooien voor afschaffing van de kinderarbeid en het invoeren van de leerplicht, om ook de proletenkindertjes de kans te geven om zich te ontwikkelen. Overal werd de strijd aangeboden met de heersende moraal. Kinderen krijgen, en dan het liefst zoveel mogelijk, was niet het enige doel in het leven van de vrouw, stelden de Vrijdenkers. De Neo-Maltusiaanse Bond, NMB, waarin Vrijdenkers het voortouw namen, maakte haar propaganda onder arbeidersvrouwen voor geboortebeperving. Dageraadsvrouwen zoals Aletta Jacobs streden o.a. voor vrouwenkiesrecht, gelijke rechten en gelijke beloning. En dan waren er natuurlijk de stokpaardjes zoals scheiding van kerk en staat (de armenzorg was bv. geheel in handen van de kerk) en de propaganda voor lijkverbranding.

De afdeling Rotterdam van de Dageraad een dagje uit in Hoek van Holland.

De belangrijkste figuren in de Dageraad in die tijd waren: Multatuli en Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Multatuli heette in werkelijkheid Eduard Douwes Dekker en schreef o.a. Brief van een Onwetende en natuurlijk Max Havelaar. Zij hebben er samen voor gezorgd dat het vrijdenken onder arbeiders vaste voet kreeg. Veel arbeiders lieten, nadat ze hen gehoord hadden, zich uitschrijven en keerden de kerk de rug toe. Brochures zoals: Tegenstrijdige teksten in den Bijbel, Dominé, Pastoor of Rabbi, Mozes of Darwin vlogen als warme broodjes over de toonbank. Van Dominé, Pastoor of Rabbi werden er zelfs 47.000 verkocht! Ook verschenen er boeken zoals de Amusante Bijbel, een parodie op het Oude en Nieuwe Testament en het Handboek van een Vrijdenker van Domela Nieuwenhuis.

Ook in andere landen roerden de Vrijdenkers zich. In Spanje waren veel anarchisten Vrijdenker. Francisco Ferrer begon een nieuwe zogenaamde rationale school om eindelijk eens het katholieke onderwijsmonopolie en de daarmee verbonden geestelijke verstikking van de spaanse kindertjes te doorbreken. In Duitsland werd te Berlijn in 1905 de Centrale Bond van Vrijdenkers opgericht. Ook ontmoetten Vrijdenkers uit verschillende landen elkaar regelmatig op internationale kongressen. In 1883 werd er zo'n kongres te Amsterdam gehouden. De oprichting van de eerste arbeiders- en boerenstaat in 1917 was een geweldige oppepper voor de vrijdenkerij. In de Sovjet-Unie maakte de Bond voor Strijdende Goddelozen de godsdienst rijp voor de schroothoop. Door middel van tekeningen, affiches, demonstratieve optochten met poppen en agitprop-scènes werd de kerk ontmaskerd als handlanger van het kapitaal en het geloof afgeschilderd als een dom en achterhaald fabeltje om arbeiders eronder te houden. De christelijke beschaving reageerde geschokt: "In de Sovjet-Unie werd de Christus opnieuw gekruisigd". En het ergste was nog dat het gif geëxporteerd werd. In 1925 verenigden zich Vrijdenkers uit allerlei landen in de IPV, de Internationale Proletarische Vrijdenkers. Het IPV was verbonden met de Derde Internationale en op precies dezelfde manier georganiseerd. In het begin van de jaren dertig waren er 24 secties (landen) aangesloten. Het hoofdkwartier was eerst in Wenen, daarna in Berlijn en na 1933 in Straatsburg.

GODSLASTERING

In den naam van God den Vader
Van den Zoon en van den Geest,
Broeders, stoelend op één wortel,
Vieren we als christenfeest!
Mag de hater ons bespotten,
De verdwaasde in z'n dool:
Heilig! Heilig! driemaal Heilig
Onze nieuwe gifgasschool!

Gaat! Verkondigt alle volken,
Zegt de Blijde Boodschap voort!
Brengt de mannen, brengt de moeders
En de kinderkens den moord!
Spreekt ons heerlijk evangelie
In decorum; bef en stool:
Heilig! Heilig! driemaal Heilig
Onze nieuwe gifgasschool!

Broeders, krijgers voor den Heere:
„God en Gas!”..... Naar deugt en vlijt
Heeft de Vader in den Hemel
Ieder eeuwig loon bereid
Gaat! Verkondigt alle volken
Christus heersche pool tot pool!
Heilig! Heilig! driemaal Heilig
Onze nieuwe gifgasschool!

Links: een spotprent uit "De Tribune" van 19 januari 1931 Rechts: een gedicht van Willem van Iependaal.

NEDERLAND

In dit dominees-land waren alle socialistten in het begin overtuigd atheïst. Maar al snel namen ze het niet meer zonnauw. De SDAP verklaarde de godsdienst tot een privézaak, dat wil zeggen: ieder lid moest zelf maar uitmaken of hij wilde geloven of niet. De SDAP wilde het liefst zo snel mogelijk van haar goddelozen-image af. Een katholieke arbeider moest toch ook met goed fatsoen op de SDAP kunnen stemmen nietwaar? Veel SDAP'ers vertrokken uit de Dageraad en lieten de vereniging over aan de anarchisten. Die zagen wel degelijk het gevaar van de kerk. Zij gingen uit van het standpunt: "Wie God dient, dient hem ook in de school, in de kazerne, in de fabriek, in den staat". Godsdienst was dus geen privézaak, maar iets wat dagelijks door je strot

geramd werd. Daarom was wat tegengif hard nodig. Ook de CPH bestreed de godspeset waar het maar mogelijk was. De CPH verenigde haar vrijdenkers in een aparte organisatie met een eigen orgaan, de Proletarische Vrijdenker. Rond 1930 startte de CPH met een anti-godsdienstkampagne die regelrecht afgekeken was van de Strijdende Goddelozen in de Sovjet-Unie. Boecharin's brochure Bloed en Purper werd vertaald en in de Tribune verschenen spotprenten. Eén van die prenten was aanleiding om de Tribune uit de lees-zalen van openbare bibliotheken te weren. De CPH reageerde direkt met een brochure getiteld: "Godslastering? De Tribune in gevaar!" De brochure riep de arbeiders op om comité's ter verdediging van de Tribune te vormen. De storm luwde en de schokmethode werd overboord gezet. Met de komst van de eenheidsfrontpolitiek werd ook voor de CPH godsdienst een privézaak, een nogal opportunisties standpunt. Net als de linkse organisaties, werd ook de Dageraad door Colijn in z'n vrijheid beknot. De godslasterings-wet verhinderde Vrijdenkers om hun opvattingen onder het publiek te brengen. Ook de Vrijdenkers Radio Omroep (VRO) werd regelmatig gecensureerd en na een hetze van de NSE werden in 1936 alle uitzendingen verboden. Kort daarvoor was de Dageraad al op de lijst van verboden organisaties voor ambtenaren gezet. Atheïstiese propaganda werd bestempeld als staatsgevaarlijk en gezagsondermijnd, door het benepen Colijnregiem.

ROTTERDAM

Ook Rotterdam kende zijn vrijdenkersbeweging. Eén van de eerste Vrijdenkers in Rotterdam was G.W. van de Voo. Op 14 oktober 1855 richtte hij de Lichtstraal op. Op 1 maart 1857 werd de Lichtstraal omgedoopt in Dageraad. Lang heeft deze afdeling niet bestaan. In 1881 werd een andere vereniging opgericht, Het Vrije Woord. In het bestuur zaten W. Meng, G.W. van de Voo en J. Hobbel. In 1890 was er opnieuw een afdeling van de Dageraad in Rotterdam. Die afdeling was behoorlijk actief en de algemene vergadering besloot dan ook f 200,- te geven voor de oprichting van een blad, de Vrijdenker. Ook werden er Multatuli-avonden belegd. In 1915 sprak Domela Nieuwenhuis op een avond van de Dageraad in de veilingzaal van het Verkooplokaal. Hij nam het op voor dominee Bart de Ligt, een christen-anarchist. Bart de Ligt mocht, omdat hij anti-militarist was, niet meer in bepaalde gebieden preken. Domela Nieuwenhuis noemde dit verbod een fraai staaltje van samenwerking tussen kerk en staat. In de jaren dertig hield de Dageraad zondagmorgenbijeenkomsten in de bioscoop Luxor, op de Kruiskade. Op die bijeenkomsten stond achterin altijd een kraam met boeken, brochures en kranten. Die kraam werd gerund door Jan Warnaar, die zelf ook Vrijdenker was. Ook op de Goudsesingelmarkt was Warnaar altijd present met z'n handeltje. Zijn marktkraam heette: de Rooie Tent en hij verkocht er van alles van de Marxistiese Bibliotheek tot en met de Bibliotheek voor Ontwikkeling en Ontspanning van de anarchist

20 JAARGANG

23 APRIL 1938

LOSSE NUMMERS 10 OENT.

Nº 17

DE VRIJDENKER

Weekblad van de Vrijdenkers-Vereeniging „DE DAGERAAD”

Abonnementprijs bij vooruitbetaling: Voor Binnenland fr. p. f. 1.— p. 3 mnd. Losse nummers 10 oent. Voor Buitenland fr. p. f. 1.40 p. 3 mnd.	Redacteur: J. HOVINO, Berkenlaan 16, Zwansburg, bij Halfweg. Administratie-adres: Hoofdbestuur „de Dageraad” Adf. Administratie, Postbus 798, Amsterdam. Postrekening: 34285.	ADVERTENTIEN: Van 1 tot 8 regels 175 oent. Elke regel meer 20 oent. Voor de afdeelingen per regel 12 oent. Vervezelingen 15 oent per reed.
---	--	--

Gerhard Rijnders toe. Warnaar was een opvallende figuur en zag er nogal artistiek uit met z'n grote zwarte hoed en vlinderdas. Ook werden er regelmatig openbare vergaderingen gehouden met bekende sprekers zoals Constandse en Hoving. De onderwerpen van die bijeenkomsten liepen uiteen van anti-semitisme tot en met geheelonthouding en Esperanto. Het debat was het scherpste wapen van de Vrijdenkers. Constandse debatteerde met bekende rotterdammers zoals de ex-predikant Jan Börger en dominee Krop, een echte kommunistenvreter. Verder waren er kulturele ochtendjes en filmochtenden. Ook hielden afdelingen zelf avondjes. Links Richten-leden zoals Geert van Oorschot, Willem van Iependaal en Jos Kop Jansen hielden regelmatig voordrachten en lezingen. In 1931 sprak Van Oorschot o.a. over "Godsdienst en Wetenschap". Dat was op een propaganda-kunstochtend. In '32 hield hij een inleiding over "De bedwelming van godsdienst en alcohol". Ook droeg hij werk voor van zichzelf en andere Links Richten-leden. Willem van Iependaal en Jos Kop Jansen waren allebei actief op de Linker Maasoever, waar in 1930 een afdeling van de Dageraad werd opgericht. Vooral Van Iependaal

was een geziene figuur onder de arbeiders. De liedjes en gedichten die Van Iependaal begeleid op een harmonika opvoerde, werden snel toppers. Maar Van Iependaal hield ook lezingen en ging zelfs een keer in debat met een protestant. Zowel Van Iependaal als Kop Jansen waren een tijdje voorzitter van de afdeling op de Linker Maasoever. Die afdeling telde vooral veel werkelozen en haven- en metaalarbeiders. De afdeling radicaliseerde snel en werd in 1934 in z'n geheel geroyeerd, officieel wegens kontributieschuld, maar de werkelijke reden kon best wel eens zijn dat de CPH de afdeling tot bijwagen van de partij wilde maken. Net als Links Richten viel ook hier de Dageraad ten prooi aan de partijpolitieke belangen van de CPH.

Een propagandawagen van de vrijdenkers.

De Dageraad hield het niet bij lezingen en vergaderingen alleen. Ze gingen ook de straat op. Op het Noordplein, in de Pannekoekstraat werd met de Vrijdenker gekolporteed. De Vrijdenker was het weekblad van de Dageraad en werd geleid door de sociaal-demokraat Hoving. De krant bevatte allerlei artikelen tegen het geloof in aktie, waarbij vooral de katholieke kerk, de paus, en fascistten zoals Franco op de korrel genomen werden. Natuurlijk stonden er ook nieuwtjes uit de beweging, boekbesprekingen, feuilletons (bv. Levensherinneringen van een Vrijdenker) en een esperantorubriek in. Ook trokken de Dageraadsmensen het platteland op om daar hun propaganda te maken voor het vrijdenken, geboortebeperving en vrouwenemancipatie. Er werden zelfs per autobus tochten naar Brabant en Limburg ondernomen om daar de katholieke almacht de nodige speldeprikken toe te dienen. Vanaf de kansel hitste de clerus de bevolking tegen de Vrijdenkers op. Boerenkinkels, bewapend met knuppels, stonden klaar om deze duivels uit het noorden af te ranselen, onder het toeziend oog van meneer pastoor. Ook in Rotterdam kon het er ruig aan toe gaan. In 1931 kreeg de politie het twee keer aan de stok met de Vrijdenkers. Op 5 februari waren kommunisten en Proletarische Vrijdenkers naar een bijeenkomst gegaan waar een rooms katholieke geestelijke zou spreken. 21 februari ontstond er een handgemeen tussen Vrijdenkers en een christelijke groepering op de Beierlandselaan. Beide keren moest de politie ingrijpen. In dat zelfde jaar voerde de Dageraad ook aktie rondom de volkstelling van 1930/'31. Mensen werden aangespoord om de vragen over geloof en kerkgenootschap met Neen en Geen te beantwoorden. Bij de Dageraadsafdeling konden mensen formulieren krijgen om zich uit

te laten schrijven uit hun kerk. Ook de ontspanning had z'n plekje binnen de vereniging. Er werden tochtjes gemaakt naar Hoek van Holland of de hele club ging met de raderboot naar Gorkum.

De vrijdenkersvereniging de Dageraad was een brede organisatie, iedereen kon er lid van worden: sociaal-demokraten, kommunisten, anarchisten... Allerlei politieke stromingen kwamen elkaar daardoor tegen op min of meer neutraal terrein. Ook het werkterrein van de Dageraad was breed. Leden van de Dageraad waren actief binnen de Neo-Maltusiaanse bond, esperantist, geheelonthouder en noem maar op. Na 1933 drong het fascisme en dan vooral het anti-semitisme zich steeds meer onder de aandacht van de vereniging. Voor de Dageraad was dit een rede om te waarschuwen tegen Hitler en zijn nederlandse handlangers in de NSB.

Frans

Ik ben katholiek grootgebracht. We gingen op een katholieke school in de Schoonderloostraat. Toen had m'n zusje een jurk met korte mouwtjes aan en toen zeiden ze: "Andere jurk aan!" "Wat?" zegt m'n vader, "Hop van die school af, naar een openbare school". Ik zal nooit vergeten, m'n vader werkte en meneer pastoor was op visite. M'n moeder was nog katholiek en m'n vader komt thuis en zegt: "Eten op tafel!" Dus m'n vader, m'n broer en ik beginnen te eten. "Ho ho, zal je niet eerst God danken?" zegt die pastoor. "Wel, heb God voor mij gewerkt dan, of heb ik dat zelf gedaan?" M'n vader geloofde er geen pest van, dat was klaar-naar-huis en hop weg die pastoor. Toen is mijn vader vrijdenker geworden. Dat was dan de Dageraad. We zeiden altijd: "Wie denkt die gelooft niet en wie gelooft die denkt niet". Dat verhaal over God en Jezus, dat zijn allemaal pure verzinsels natuurlijk. Je had Constandse, die ging eens in de maand een discussie aan met een theoloog of wat dan ook. Dat was zuiver tegen het geloof, tegen de macht van de kerk eigenlijk. In Brabant werden we ook die dorpen afgeslagen als we daar eventueel kwamen. We gingen er wel eens met een mannetje of zes er naar toe, maar je kwam nooit ver hoor. De pastoor die liep voorop met een stok en dan moest jij de benen nemen. Dan ging je in het hart van de reactie een beetje propaganda staan maken tegen de kerk. Uit de vrijdenkersbeweging zijn een hoop mensen gekomen die lid zijn geworden van de CPH.

Kerkgangers.

Elke stille zondagmorgen
gaat een sombere lange rij
als in rouw gehulde mensen
langs mijn raamkozijn voorbij!

Met orthodox strenge gezichten
harde ogen, zonder ziel,
waaruit de ontkenning van het leven
als een zware schaduw viel!

Binnen enge kerkemuren,
stijgt het orgel zijn cadans
en pijpt het zwarte-dasjes-volk
met zijn basstem diep in trans!

En ze knielen en ze bidden
Hallelujah voor de Heer!
Zo lang ze in de kerk zitten
is 't hun geloof, is 't hun leer!

Elke stille zondagmorgen
geeft een sombere lange rij
een penningske in het zakje
daarmee kopen zij de zonde vrij!!!

Bram van de Haterd.

Gedeclameerd voor de Vrijdenkers Beweging in 1935.

Kees

Mensen moesten vroeger een heleboel overwinnen om in verzet te komen. Eerst al van-

uit z'n groei uit het burgerlijk milieu, vanuit z'n kerk waar de vrede gepredikt werd, geen verzet. De Hoge erkennen. Ontkerkelijkking is pas gekomen na de oorlog. Als je toendertijd niet naar de kerk ging was je toch feitelijk een ander mens. De kerken zaten vol. In elke buurt stonden toch een aantal kerken die vol zaten 's zondags. Angst en armoe.

De kerk deelde toen ook nog wel eens wat uit.

Ja, je kon eten halen bij de kerk en broeken en kleren. Nee, het was niet allemaal zo oprecht. Er was een zogenaamd brokkenhuis, de katholieken en de protestanten ook, hadden een brokkenhuis waar de middenstand en de rijken hun afgedragen kleren naartoe brachten en dan kon je daar voor een prikkie kleren kopen. Je had de Jozefsgezellen, je had de Vincentius. Die hadden allemaal een uitdeelapparaat. Stereo, dat clubhuis hier in de buurt, daar kon je eten. Gezelligheidsverenigingen. De invloed van de kerk was ontzettend groot, dat moet je niet verwaarlozen. Daar moesten wij tegen vechten. Nou dan was er dus vroeger de Vrijdenkersbeweging. Ook in de arbeidersbeweging was er verzet tegen de kerk. De Vrijdenkersbeweging was een tamelijk brede vereniging. Constandse, Jo de Haas, Van Veen en nog een hele hoop figuren die later in de arbeidersbeweging toch een behoorlijke rol gespeeld hebben. Ze hadden een behoorlijk blad: De Vrijdenker.

**Revolutionaire
Lectuur**
**koopt ge het best en goedkoopst aan de
Roode Tent**
**Iedere Zaterdag Goudschesingel bij de
Jonker Fransstraat**

Een advertentie uit "De Maasecho" augustus 1931.

Kan je iets vertellen over "De Rode Tent"?

Er werden massa's lektuur verspreid in die jaren dertig, al ging dat dus moeizaam omdat er weinig geld onder de arbeiders was. Die lektuur werd veelal gekocht op afbetaling. Je had op de markt een boekenkraam en die heette: "De Rode Tent". Dat was van de Vrijdenkersbeweging "De Dageraad". Dat was een hele mooie tent. De man die dat beheerde was Jan Warnaar. Dat was z'n levenswerk en hij heeft dat met veel liefde gedaan. Jan Warnaar was een typiese figuur. Hij kon goed met arbeiders omgaan, hij was een goed verkoper, hij had inzicht in mensen die serieus waren. Als je nou geen kontant geld had, dan was Jan Warnaar heus wel bereid om jou dat boek of die brochure op afbetaling te verkopen. Je kon er linkse kranten kopen, boeken van de "Rode Bibliotheek", waarvan hij een grote propagandist was. Je kon er goeie literatuur kopen, je kon er anarchistiese en marxistiese theoretiese werken kopen. Als je informatie over bepaalde werken wilde hebben, dan kon je dat aan hem vragen, want hij was knap belesen. Ook was het zo, dat om die Rode Tent van Warnaar allerlei mensen stonden die met elkaar aan het praten waren. Dat ging veelal over literatuur en dat stimuleerde hij ook, tenminste als het niet te druk werd rond zijn tent. Hij heeft veel goed werk gedaan en ik denk dat de Rode Bibliotheek hier in Rotterdam feitelijk door hem verspreid is. Jan Warnaar stond ook altijd met zijn kraam bij de zondagochtendbijeekomsten van de Dageraad.

Toen de kommunisties partij ook een kraam wilde op de markt, heeft de gemeente geweigerd een vergunning te verlenen, omdat ze het gevaar zagen dat de markt een politiek diskussieterrein zou worden. Ze hebben toen verboden om politieke lektuur en kranten op de markt te verkopen. Het was met de Rode Tent zo langzamerhand ook afgelopen. Maar omdat hij het individueel deed en er al jaren stond konden ze hem niet gelijk verbieden.

Rinus Goedhart

Ik was een jongen van 3 jaar en toen overleed mijn moeder. Mijn vader was smid, dat was toen een stoer beroep, maar die kon niet voor mij zorgen. De sociale voorzieningen die je vandaag de dag hebt op dat gebied, waren er toen niet. Dus ik moest naar een gesticht. Dat gesticht was kindertehuis "Welkom" op de Kortekade. Dat was tot

mijn negende jaar. Het was daar zo, als je een paar boterhammen kreeg dan kreeg je er niks op. Daar moest je vader of moeder voor zorgen. Zorgden die daar niet voor dan kon je het brood droog opeten met een schrappie margarine of boter. Mijn vader was een type die veel buiten de stad werkte. Dus ik werd eens in de 2 à 3 weken eens afgehaald op zondag. Met mijn vader ging ik dan naar de Kralingse Plas en daar huurden we dan een roeibootje en kreeg ik een zak olienoten en een paar bananen. Dan was het een uurtje in de rondte dobberen en dan werd ik weer teruggebracht. Je leefde daar nog in een toestand van: als je ondeugend was dan kreeg je op je donder. Dan kreeg je met zo'n elastieke turnpantoffel op je blote reet. Je hoorde die kinderen op die zaal waar je allemaal lag schreeuwen als een speenvarken. Maar ja, dan kroop je allemaal onder de dekens, want oh god, als de juffrouw naar boven kwam, dan schrok je je eigen allemaal rot. Ik was met zoveel kinderen, misschien wel 150, 160. Het was een groot gesticht en daar moest natuurlijk stug de hand aan gehouden worden. Het was tot 14 jaar, dus die jongens waren knap ondeugend natuurlijk. Ze hielden daar de zaak met vijf mensen in toom.

Moet de Jood weer in het Ghetto worden teruggedreven?

Is Jodenhaat „Arisch” verweer tegen biologisch, politiek en moreel „bederf”? Of verbergt zich achter de draperie dezer frazen iets gansch anders? De geheele historie heeft het Anti-semitisme tot nu toe slechts naar twee richtingen een rol gespeeld. Wanneer de Joden beroofd moesten worden of wanneer het publiek omtrent de onbekwaamheid van zekere machthebbers op een dwaalspoor gebracht moest worden

Heeft ook het huidige anti-semitisme slechts deze beteekenis? Zoo ja, dan is ook hij niet anders dan een vorm van misdaad in de politiek. Dan mag geen eerlijk mensch hem onbestreden laten. Dan mag niemand zwijgend dulden dat vlijtige en intelligente menschen alleen omdat zij Joden zijn vervolgd worden en verjaagd, uit beroepen, die voor anderen open zijn.

Dan is het plicht heden te spreken.

Op **DINSDAG 29 OCTOBER** a.s. zal in **Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, Schiedamschesingel 57** een protestvergadering tegen de Jodenvervolgingen gehouden worden.

J. HOVING (de bekende radiospreker tegen het Anti-semitisme)
A. L. CONSTANDE en
C. J. N. SCHERMERHORN, zullen daar getuigenis afleggen van hun afschuw voor het **ANTI-SEMITISME VAN HEDEN**.

AANVANG 8.15 UUR **ENTREE 20 CENT**

HET HOOFDBESTUUR VAN DE
VRUDEKERSVER. „DE DAGERAAD”
OPGERICHT 1856
Adres: POSTBUS 793 AMSTERDAM-C.

KAARTEN VERKRIJGBAAR BIJ:
VAN ESSO'S MUZIEKHANDEL - OPPERT 114
J. VAN GORSEL - WEST VARKENOORDSCHEWEG 3c
SIGARENMAGAZIN „WELLCOME”
F. v. d. GOORBERG - NIEUWE BINNENWEG 414
J. VLEGHERT - HEERENPAD 15 - SCHIEDAM
EN 'S AVONDS AAN DE ZAAL

BOND VAN PROL. VRIJD. Afd. R'dam.
Roode Kerst Verg. op Zaterdag 2 Dec. des
avonds 8 uur In geb. de Spil Dordtsche Straatweg.
Sprekers: C. de Dood, onderwerp: Opstand-
ding. B. Kedde, onderwerp: Vrede. Gos. Kop-
jansen, onderwerp: de Prol. Kunst. Toegang
10 cent.

Links: een affiesje van een openbare bijeenkomst van de vrijdenkers. Rechts: een advertentie uit "De Maasecho" december 1933.

Nou, dat had ik meegemaakt en toen ging mijn vader trouwen. Maar mijn vader die lustte nog wel een slokkie en ja, die vrouw had wel zin in die man, maar hij moest wel beloven dat hij niet meer zou drinken. Dan zou het huwelijk plaatsvinden. Hij beloofde dat plechtig, maar er kwam natuurlijk niks van terecht. Ze zijn getrouwd en ik kwam op het Noordereiland te wonen in de Prins Alexanderstraat. Dat was een volksbuurt. Die weduwe woonde daar en ze bestond van uit naaien gaan en ze kreeg in natura van de kerk. Ze was zelf lid van de kerk en dan kon je voedingsmiddelen halen bij tijd en wijle. Dus ik moest natuurlijk ook naar de kerk toe van mijn tweede moeder. Dat was voor het eerst dat ik naar de kerk ging, voor die tijd was ik er nog nooit geweest. Ik moest ook naar de zondagsschool Samuel in de Willem Barentzstraat en ja, ik was verplicht om een psalm en een gezang te leren uit mijn hoofd anders mocht je zondagssorgens je bed niet uit. We moesten er 's avonds om zeven uur in, winter of

zomer dat maakte helemaal niet uit, om zeven uur in je bed. Nou dat was natuurlijk een hele bedoening want ik was zo speels als de pieten, 's morgens om zeven uur was ik klaar wakker, want dan had je het klokkie rond gehad. Mijn vader was weer aan de borrel gegaan en die kwam middenin de nacht thuis. Dan was er wel eens tamtam, want zijn tweede vrouw vond dat niet altijd zo leuk. Die maakte haar misnoegen altijd goed bekend, dat was wel eens op de vuist af. Dat was vroeger zo. Ik heb als kind meegemaakt dat mijn tweede moeder mijn vader met een mes achterna zat. Ja, van: "Ik vermoord je kreng!" Dat maakte je als kind mee en ik woonde in een huis met alkoven. Dus als je vader en moeder een dingetje lagen te doen dan hoorde je dat precies als kind zijnde.

Toen ging ik naar die zondagsschool en ik hoorde dat verhaaltje zo eens aan. Nog nooit van gehoord, dat drong niet tot me door, weinig interesse om daar naar te luisteren. Waar hebben ze het over? Weet je veel. Maar ik moest 's middags naar de zondagsschool en 's morgens naar de kinderkerk Bethel in de Oranjeboomstraat. Toen ik wat ouder werd maakte ik ook al die dingetjes mee. Ik werd wat ouder en toen moest ik naar de grote kerk, naar de Wilhelminakerk. Toen ik een jaar of 12, 13 was kwam ik van die zondagsschool af. Ik moest toen naar de knapenvereniging Timotheus ook in de Oranjeboomstraat. Daar begon de ellende. Die Timotheus had een christelijke bibliotheek. Ik begon toen al krities te denken, want ze noemden me "de rooie", op school al, omdat ik zo'n rebel was. Dat zat gewoon in me, deels doordat ik een rotleven had, want ik kreeg van mijn stiefmoeder ook flink op mijn falie. Dat was heel normaal dat je flink op je donder kreeg, moest je maar zoet zijn. Want als het niet goedschiks ging, dan werd het met geweld gedaan. Dus ik was eigenlijk een valse hond geworden. Als je een beest mishandelt, dan wordt die ook vals. Dat is met een kind precies eender. En op school jongen, verdomme, ik had het niet meer. Als die meester al naar wees, dan beet ik al in zijn vinger. Zo'n kwaai hond was ik geworden. Als hij me toch zou slaan, dan sloeg ik hem op z'n sodemieter. Dus ik heb hele toestanden mee maakt. Meer als lagere school heb ik niet gehad want ik moest gaan werken van mijn tweede moeder. Ik ging werken voor een rijksdaalder in de week en dat vond ik al h wat. Maar om op die knapenvereniging terug te komen, op mijn werk ontmoette ik een schilder en die was Vrijdenker. Hij zat wel eens die Vrijdenker te lezen. En ik nieuwsgierig er naar vragen en toen dacht ik: "Hé, dat is net wat ik zoek. Daar moe ik meer van weten." Dus hij vertelde dan het één en ander en ik kreeg wel eens zo'n blaadje mee om te lezen. Ik heb het altijd gekocht als ik centjes had. Dan kocht ik zo'n blaadje. Nou en zodoende ben ik dan in die vrijdenkersbeweging terecht gekomen.

Maar ik was ook op die knapenvereniging, dus daar kwam ik met mijn kritiek. Toen dachten ze: hé die vent moeten we kwijt, dat kan niet. Ze hadden daar een christelijke bibliotheek met boeken over de Transvaalse Boerenoorlog. Dan zag je van die illustraties en tekeningen van die Zoeloes. Een heel net stripje getekend, je kent dat wel. Dan zag je die transvaalse boeren met die flaphoeden met zo'n geweer tussen de spaken van die huifkarren liggen. En die Zoeloes, die zagen die dingen niet. Dan zag je ze vallen, de ene daar en de andere daar. Ik dacht: verdomme, noemen ze dat christelijke lektuur, daar klopt geen hout van. Dus ik zeg tegen die kerel: "Hoe ken je dat nou rijmen met de liefde van God? En wat jullie allemaal vertellen dat klopt toch niet. Dat waren allemaal christelijke boeren, waren die zwarten dan geen mensen?" Toen zei hij: "Ja...". Ik weet allemaal niet meer wat hij zei, dat is me helemaal ontschoten, dat kan ik echt niet meer herhalen. Maar ik werd zo pisnijdig. Ik kocht een gebroken geweertje, niet zo'n klein speldje, maar ik kocht zo'n grote broche die die vrouwen op d'r sjaal droegen. Toen kwam ik als een provo, met zo'n grote broche, op die knapensjees. Toen ben ik eraf geschopt. "Weg wezen jij." Want ik stak de anderen aan joh, dat konden ze niet hebben met hun christelijke beginselen. Dat gaf thuis natuurlijk een hele bedoening. Van de knapensjees. Ik was van de duivel bezeten. Ja zo was dat vroeger, "De duivel leeft in je!" Ik werd bij mijn grootvader in Sliedrecht zwart gemaakt, ik was een heiden. Nou, ik was helemaal zijn lieve kleinzoon niet meer, ik was nog wel zijn naamgenoot. Ja, die was ook zo vreselijk christelijk hè.

Ik heb altijd mijn "vrijdenkertje" gelezen. Ik was geïnteresseerd in de vrijdenkersbeweging door dat blaadje wat ik las. Met die Vrijdenkers heb ik altijd zo'n beetje lezingen gehad, Anton Constandse, Anna Blaman. Willem van Iependaal, dat was echt 'n volkstype en die vertelde het dan precies zoals het volk het beleefde en zoals hij het zelf beleefde. Hij heeft hier aan de Iependaal gewoond en toen was hij werkeloos. Hij heette eigenlijk Van der Kulk maar hij had de schuilnaam Iependaal. Dan zat hij als werkeloze aan die trekkharmonica te trekken. Hij had toch geen flikker te

doen. Later ging hij schrijven en lezingen houden. In de vrijdenkersbeweging was hij een geziene figuur want je lachte je te barsten. Hij kon op zo'n komiese, humoristische wijze de zaak te kakken zetten. Dat was geweldig. Anna Blaman was een onderwijzeres in de franse taal, een lesbische vrouw. Het was een serieuze vrouw. Die lezingen gingen over het vrijdenken in de maatschappij, over van alles, alle aktuele dingen en over het geloof. Wat het in de loop der tijden maatschappelijk betekend had en wat ze eigenlijk allemaal hadden uitgevreten. Dat er oorlogen door ontstaan en dat de arbeider onderdrukt wordt, nou ja opium voor het volk, daar komt het op neer hè. Piet Spicht heb ik meegemaakt en Sam de Wolf. Maar Constandse stak boven alles uit. Zo'n innerlijk beschaafde kerel en hij had zo'n manier van spreken en zo'n overtuiging, maar ook feitenkennis, dat was enorm.

VRIJDENKERSVEREENIGING

DE DAGERAAD

AFD: ROTTERDAM L.M.O.

Ontwerp voor een spandoek van de Dageraad op de Linker Maasoever. Het paarse viooltje was het symbool van de vrijdenkers. Het ontwerp is gemaakt door Rinus Goedhart.

Wat voor soort mensen zaten er bij de Vrijdenkers?

Nou, dat waren niet alleen arbeiders, het waren allemaal bewust denkende mensen. Er werd ook veel gedebateerd. Er waren wel eens van die theologen die er zich aan waagden, maar die bleven nergens hoor. Er waren dan ook leden en bezoekers die in debat gingen en dat was hoogst interessant om daar naar te luisteren. Daar was die Constandse geweldig in, daar kon niemand tegenop. Voor de oorlog was ik nog geen lid van de Dageraad, maar ik ging wel naar lezingen. Hoe dat nou komt, weet ik niet. Ook gewoon omdat het een centenkwestie was, het kostte allemaal geld.

DE ANARCHISTEN

Er is geen beweging zó zwart gemaakt als het anarchisme. In de voorstelling van de burgers bestond de anarchist alleen als bommenlegger en de anarchie als komplette chaos. Het idee wat de anarchisten zelf hadden, was wel even anders. Anarchisten wilden een klassenloze maatschappij, waarin iedereen niet alleen genoeg te eten had, maar waar ook nog eens een keertje vrijheid en gelijkheid bestonden. Om dat te bereiken moesten allereerst de staat en allerhande verouderde autoritaire structuren omver gekgeld worden. Geld, belastingen, leger en politie werden afgeschaft. De produktiemiddelen werden in handen van de gemeenschap gebracht. Bedrijven werden gecollectiviseerd en op het platteland werden de landerijen samengevoegd tot communes. Collectieven en communes ondersteunden elkaar en waren met elkaar verbonden door federaties. Alles werd georganiseerd van onder naar boven, alles ging op basis van vrijwilligheid. Als principe gold: werken naar vermogen en nemen naar behoefte. De anarchisten wilden geen nieuwe staat en geen nieuwe partijen. "Het socialisme zal vrij zijn, of niet zijn" was een uitspraak. Hierin lag het verschil met het autoritaire- of staats-socialisme. De kommunisten bv. wilden de verovering van de staatsmacht en de